

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI ve ORTADOĞU
ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN: HASAN KIYAK

İSTANBUL 2005

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI ve ORTADOĞU
ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN: HASAN KIYAK

TEZ DANIŞMANI: YR. DOÇ.DR. KAMİL USLU

İSTANBUL 2005

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

i

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. DÖNEMLER BAKIMINDAN TÜRK DIŞ TİCARETİNİN SEYRİ	1
1.1. 1923–1960 DÖNEMİ	1
1.2. 1960–1980 DÖNEMİ	3
1.3. 1980–2000 DÖNEMİ	3
1.4. 2000–2005 DÖNEMİ	6
1.4.1. 2003–2004 Döneminde Dış Ticaretin Yapısı	6
1.4.2. 2005 Yılı Dış Ticaretin Genel Durumu ve Beklentiler	9
1.5. Dış Ticarete Bölgesel Yoğunlaşmalar	12
1.5.1. 2004–2005 İlk Üç Ay İhracat Karşılaştırılması ve Ülke Yoğunlaşması	13
1.5.2. 2004–2005 İlk Üç Ay İthalat Karşılaştırılması ve Ülke Yoğunlaşması	15
1.5.3. Dış Ticarete Ülke Yoğunlaşmaları Bakımından Ortadoğu Ülkelerinin Yeri ve Önemi	16
2. TÜRKİYE-AB ÜLKELERİ DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ	17
3. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ (STA) DIŞ TİCARETE ETKİSİ	22
3.1. Serbest Ticaret Anlaşmasının Önemi ve Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkeler	22
3.2. İhracat Teşvik Tedbirlerinin Değerlendirilmesi	26

İKİNCİ BÖLÜM

PETROLÜN ORTADOĞU DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ ve BÖLGESEL DIŞ TİCARETE ETKİ EDEN EKONOMİK FAKTÖRLER

1. SERBEST BÖLGELERİN ORTADOĞU DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ	28
2. ORTADOĞU EKONOMİSİNDE ULAŞTIRMA SİSTEMİ VE DIŞ TİCARETE ETKİSİ	29
2.1. Dış Ticarete Ulaştırma Sisteminin Yapısı	29

2.2. Ortadoğu Ülkeleri ile Yapılan Dış Ticarete Taşımacılık Sistemi	33
2.3. Dünya Taşımacılık Sistemi ve Avrupa Birliği Taşımacılık Politikası	34
2.4. Türkiye Açısından Taşımacılığın Önemi	35
3. PETROLÜN TÜRKİYE ve BÖLGE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ	36
3.1. Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı ve Ekonomisine Etkileri	36
3.2. Türkiye'nin Petrol Üretimi ve Tüketimi	38
3.3. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile Enerji İlişkileri	40
4. DIŞ TİCARETİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER ve BUNLARIN TÜRKİYE – ORTADOĞU ÜLKELERİ DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİNE YANSIMASI	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ BAZI ORTADOĞU ÜLKELERİNİN GENEL YAPISI VE BU ÜLKELERİN TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

1. İSRAİL	43
1.1. İsrail Devleti'nin Genel Yapısı	43
1.2. İsrail Dış Ticaretinin Yapısı	44
1.3. İsrail-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri	46
2. SUUDİ ARABİSTAN	48
2.1. Suudi Arabistan Devleti'nin Genel Yapısı	48
2.2. Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Genel Yapısı	48
2.3. Suudi Arabistan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri	52
2.3.1. Suudi Arabistan'a Yapılan İhracatın Genel Yapısı	52
2.3.2. Suudi Arabistan'dan Yapılan İthalatın Genel Yapısı	54
2.3.3. Suudi Arabistan-Türkiye Dış Ticaret İlişkisinin Genel Değerlendirilmesi	55
3. İRAN	56
3.1. İran İslam Devleti Hakkında Genel Bilgiler	56
3.2. İran Dış Ticaretinin Genel Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkisi	56
3.3. İhracat Potansiyeli Bulunan Sektörler	57
4. SURİYE	61
4.1. Suriye Devleti'nin Genel Yapısı	61
4.2. Suriye-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Suriye İthalatının Genel Yapısı	61
4.3. Suriye ile Ticarete İhracat Potansiyeli Bulunan Sektörler	64

5. IRAK	65
5.1. Irak Devleti'nin Genel Yapısı	65
5.2. Irak Dış Ticaretinin Genel Yapısı	65
5.3. Irak-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri	66
5.3.1. Irak'a Yapılan İhracatın Genel Yapısı	67
5.3.2. Irak'tan Yapılan İthalatın Genel Yapısı	70
5.3.3. Irak-Türkiye Dış Ticaret İlişkisinin Genel Değerlendirilmesi	70
5.4. ABD'nin Bölge ve Irak Stratejisi	72
6. BÖLGEDEKİ DİĞER ÜLKELER	73
6.1. Kuveyt	73
6.2. Ürdün	75
6.3. Lübnan	77
6.4. Birleşik Arap Emirlikleri	79
SONUÇ	81

GİRİŞ

Toplumların iktisadi yaşantılarında dış ticaret tarih boyunca önemli yer tutmuştur. Ulus devleti kavramının egemen olduğu dönemlerde de toplumlar ortaya koyamadıkları mal ve hizmetleri elde edebilmek için dış ticarete önem vermekteydiler. Bu dönemlerde toplumlar kendilerinin üretilmediği ama kendileri için hayati değer taşıyan mal ve hizmetler için diğer toplumlar ile ticaret yaptığı görülmekteydi. Kendileri için hayati önem taşıyan bu mal ve hizmetleri edinebilmek için kendileri de dış ülkelere çeşitli mal ve hizmetler satarak uluslararası değer ölçüsü olan bir para biriminden edinmek durumundaydılar. Zamanla gelişen iletişim teknolojisi ile birlikte toplumlar arası diyalog ve iletişim süreci katlanarak artan bir hızda büyümeye başladı. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından toplumlar arası diyalogun önemi daha da belirginleşirken, bu değişimin uluslararası ticaret anlayışına yansımalarının ortaya çıktığı görülmekteydi.

II. Dünya Savaşı'ndan ders alan ülkeler gerek dünya barışı, gerekse dünya ekonomisinin eskiden olduğu gibi kuralsız bir zeminde gelişmesinin ne denli sakıncalı olduğunu benimsediler. Savaşın bitmesi ile birlikte dünya barışı ve dünya ekonomisinin istikrarını korumakla mükellef kurum, kuruluş ve oluşumların temelleri atılmaya başlandı. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kurum ve kuruluşlar ortaya çıktı. Bu kuruluşlar giderek genişleyerek siyasi, iktisadi, askeri, hukuki zeminlere yayılarak dünya istikrarı üzerine katkılar bulunmak için faaliyetlerini sürdürdüler. Devletler imzaladıkları anlaşmalar ile anlaşmaya taraf diğer ülkelere karşı sorumluluklar edindiler. Artık her ülke bir takım konularda istediği gibi hareket edememekte ve bu kurum ve kuruluşlar ile yükselen, devletler tarafından benimsenen uluslararası hukuk kuralları çerçevesi içerisinde hareket etmek durumunda kalmaya başladı. Uluslararası kurum ve kuruluşlar ile birlikte ağırlığını hissettiren uluslararası hukuk normlarının katkısı ile birlikte ülkeler arasındaki ilişkiler belirli bir yörüngeye oturmaya başladı.

Uluslararası ticarete bu süreci ile birlikte ülkeler arasındaki ve özellikle bölgeler arasındaki iktisadi rekabetin giderek arttığı görülmektedir. Egemen ülkeler bu rekabet ortamını kendi lehlerine çevirebilmek veya mevcut pazarlarını koruma altına alabilmek için daha geniş, kuralları daha net uluslararası organizasyonlar ve ticari anlaşmalara yöneldiler. Bu bağlamda dünya ticareti bölgesel anlamda sınıflandırılmaya başlandığı görülmektedir.

Her bölge kendi içinde çeşitli organizasyonlar kurarak uluslararası pazarda mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde etkilerini artırma çabası içine girdi. Avrupa Birliği, OPEC gibi organizasyonlar bu durumu açıklayan en önemli örneklerden bir kaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye dış ticaret yapısı cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana batı ülkeleri orijinli ve sanayileşmeye odaklı bir strateji ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda kat edilen süreç sonunda toplam dış ticaret hacminin yarısına yakın bir bölümünün Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak dış ticaretinde de bu denli Avrupa ülkelerine yoğunlaşan Türkiye, tarihsel bağlarının da bulunduğu Ortadoğu bölgesi ülkeleri ile ticari ilişkilerini gerek siyasi gerekse iktisadi nedenlerden dolayı yeteri kadar geliştiremediği söylenebilir. Ortadoğu bölgesi ile yapılan ticaretin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı yıllar itibariyle azalma göstermiştir. Bu durumun şekillenmesinde Türkiye'nin dış ticaret anlayışı kadar Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin içsel sorunları ve ekonomilerinin yapısal özelliklerinin de etkili olduğu görülmektedir.

Yapılmış olan bu araştırmada; Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin dış ticaret verileri bölge, sektör ve fasıl bazında analiz edilerek mevcut olan görünüme yorum getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler ve tablolar yardımıyla Türkiye ve bölge ülkelerinin dış ticaret yapıları ile gelişim süreçleri netleştirilmeye gayret gösterilmiştir.

Genel olarak, Türkiye dış ticaret yapısı ve Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticaret ilişkilerinin genel yapısı ve gelişim yönü ortaya konmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, Türkiye dış ticaretinin yapısı ve gelişim süreci genel hatları ile ortaya konulmuş, bu bağlamda Türkiye dış ticaretinin tarihsel süreci incelenip, Gümrük Birliği Anlaşması'nın da katkıları ile Avrupa ülkeleri ile yapılan ticari ilişkiler ve önemi vurgulanıp, ardından Serbest Ticaret Anlaşması imzalanan ülkeler ile olan ticari ilişkilere değinilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise petrol ile birlikte Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkisi ve bu ticaretin önündeki engellere değinilmiştir. Bu bağlamda ulaştırma sistemi ve bölge ticaretinde ulaştırma sisteminin yapısı, petrol ekonomisi ve petrolün Türkiye, dünya ve bölge ekonomilerine etkileri ile Türkiye'deki serbest bölgelerin dış ticaret üzerinde olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise ülke bazında Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticaret ilişkileri bu ülkelerin yapmış oldukları ithalatların tutar ve fasıl bazında analizleri ortaya konarak Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracatın nasıl geliştirilebileceği ve bunun Türk ekonomisine etkilerine değinilmiştir. Bu bağlamda bölge ülkelerinin ithalat yapılarının genel özellikleri, fasıl bazında ithalat ve ihracat yapıları ve Türkiye'nin bölge ülkelerinin ithalatlarından aldığı pay ve bölge ülkeleri ile yapılan ticaretin gelişim yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. DÖNEMLER BAKIMINDAN TÜRK DIŞ TİCARETİNİN SEYRİ

1.1. 1923–1960 DÖNEMİ

Dış ticaret politikalarında daha çok devletçi ve korumacı politikaların ağırlık taşıdığı bir dönemdir. Lozan Antlaşması uyarınca 1923 yılından itibaren Türkiye'ye 5 yıl süre ile çeşitli kısıtlamalar konmuştu. Bu süre içerisinde Türkiye herhangi bir gümrük tarifesi ortaya koyamayacak çeşitli mal ve hizmet guruplarında ithalat ve ihracat engelini aşamayacaktı. Bu süreç 1929 yılına kadar sürmüştür. 1929 yılında Türkiye ilk defa bir gümrük tarifesi ortaya koyabilmiştir. İlk yıllarda hedef sadece tarım ürünleri üretebilen ülke olma özelliğinde kurtulmak, hızla sanayileşmek ve kalkınmaktı. Ama bu kalkınmanın ana motoru tarım ürünleri olacaktı. Cumhuriyetin ilk yılında 51 milyon dolar olan ihracat geliri tarım ürünleri ve hammadde ihracatı ile hızla artış göstermeye başlamıştı.¹ 1923- 1929 yılları arasında ithalatın yurt içi hâsılaya oranı ortalama % 14,4, ihracatın payı ise ortalama %10,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oran Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki oranlarından bile az olmasına rağmen, dışa açık bir ekonomik yapı ümit vaat etmekteydi. Bu dönemde Türkiye sadece tarım ürünleri ve hammadde ihraç etmekteydi. Öyle ki yaprak tütün, üzüm, pamuk, incir, fındık, zeytinyağı, afyon, tiftik ve gül yağı toplam ihracatın %70–80 ini ifade etmekteydi. Buralardan elde edilen gelir sanayi mallarının ithalatında kullanılmakta idi.²

1929 yılında dünya ekonomisi büyük bir kriz içerisinde iken henüz dışa kapalı yapıda olan Türkiye ekonomisinde radikal değişimler kendisini göstermeye başladı.

¹ KILIÇBAY, Ahmet; "Türkiye'nin Ekonomi Politikaları 1930–1996 ve sonrası", Ankara, 1999, s. 54.

² VAROL, Müge, '1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihiçesi', Ankara, 2003, s. 1–2.

Yapılan ciddi sanayileşme hareketi sonuçlarını vermeye başlamış idi. 1930 yılların başlarında ithalat ve ihracatı denetleme konusunda önemli kanun ve kararnameler ortaya konmuştu.

II. Dünya savaşı süresinde diğer ekonomiler gibi Türkiye ekonomisi de ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Savaş sonrası yapılan Bretton-Woods konferansında dünya ticareti ve dünya ekonomisi üzerinde durulmuş ve ortaya çıkan sonuçlar Türkiye'nin dış ticaret yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. 1949 yılında yeni bir Gümrük Kanunu ortaya konmuştur. Savaş sonrası egemen olan dünya ticaretini geliştirme anlayışını Türkiye de benimsemiştir. Bu bağlamda kurulan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü bir kuruluşlara taraf olmuştur. 1950 yılında ihracat 263 milyon dolar iken, ithalat 285 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³

Dünya ekonomisindeki bu değişim ve iç yönetimin ekonomi anlayışı ile 1950–1960 yılları arasında ithalat önemli oranda artmıştır. Birikmiş döviz rezervleri bu ithalatın finansmanında eritilmiştir. Dış ticaretteki tehlikeli ilk ciddi açıklar bu döneme rastlamaktadır. 1957 yılında yaşanan tarımsal durgunluk nedeni ile ihracatta %28,4 seviyesinde önemli bir düşüş yaşanmıştır.⁴

Türkiye sanayileşme ve kalkınma için yüzünü batı toplumlara dönmesinin dış ticarete yansımaları bu dönemde net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yapılan ithalat ve ihracatta büyük pay Avrupa ülkeleri ile ortaya konmuştur. Bu ülkeler içerisinde Almanya önemli bir yer tutmakta idi.

³ A.g.e., s. 9-11.

⁴ DİE 1950–1960 Gerçekleşen Dış Ticaret Verileri'nden derlenmiştir.

1.2 1960-1980 DÖNEMİ

1960'lı yıllar sonrası değişen yönetim yapısı ile Türkiye 'İthal İkamesine Dayalı Büyüme Modeli'ni benimsemiştir. Bu modelle hızlı bir kalkınma sürecine girilmiştir. Planlı kalkınma dönemleri arasında yer alan bu periyotta Türkiye Sabit Kur Politikasını hala sürdürmekte idi. Bu durum Türk lirasının aşırı değerlenmesine neden oldu. Cari açığı önlemek için ithal mallarına miktar kısıtlamaları getirilmeye ve ithalatı yasak mallar listesine büyüme ve kalkınma için gerekli mallarda eklenmeye başlandı. İhracat aleyhinde oluşan bu ortamı tersine çevirebilmek için ihracatı teşvik tedbirleri uygulanmaya başlandı. Bu süreç 1974 yılında yaşanan petrol şokuna kadar sürmüştür. Yaşanan bu şok nedeni ile dış ticaret dengesi bozulmuş, ödemeler dengesi önemli açıklar vermeye başlamıştır.⁵ 1960 yılında 320,7 milyon dolar olan ihracat, 1970 yılların ikinci yarısına gelindiğinde sadece 268 milyon dolar artarak 588 milyon dolara ulaşmış, oysa ithalat 480 milyon dolarlık artışla 468 milyon dolardan 948 milyon dolara çıkmıştır.⁶

Petrol şoku döneminden sonra da ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme uygulanmaya devam edilmiştir. 1980 yılında 24 Ocak Kararları Türkiye'nin dış ticaretinde bir dönüm noktası olmuştur. İthal ikamesi politikası terk edilmiş, ithalatta uygulanan miktar kontrolleri ve yasaklamaların kaldırılma süreci başlamıştır. İhracatı arttırma konusunda ise ihracatın teşvik edilmesi yönündeki uygulamalara hız verilmiştir.

1.3 1980-2000 DÖNEMİ

24 Ocak kararları ile Türkiye'nin ulusal politikasında radikal bir değişikliğe gidilerek 'İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisi' benimsenmiştir. Bu strateji ile ekonominin ihracata yönlendirilmesi ile küreselleşen dünya standartlarını yakalamak ve sanayiye batı topluları seviyesine ulaştırmak hedef olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda dünya pazarında rekabet gücümüzün yüksek olduğu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bunu yanı sıra ulaşım, haberleşme ve diğer alt yapı çalışmalarına hız

⁵ VAROL, Müge, a.g.e., s. 14-17.

⁶ DİE 1960–1970 Gerçekleşen Dış Ticaret Verileri'nden derlenmiştir.

verilmiştir. Bununla birlikte Sabit Kur Sistemi bırakılarak yerine Esnek Kur Sistemi uygulamaya konulmuştur.

Bu yeni strateji ile ihracat gelirlerinde artış yaşanmasına rağmen ithalat harcamalarında da ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye ekonomisinin aldığı yol açısından dikkate değer olan gelişme ihraç ürünleri içerisinde sanayi ürünlerinin oranının sürekli olarak artış göstermesidir. İhracatta tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları terk edilerek, ‘İhracat Serbestisi’ prensibi benimsenmiştir. 1989 yılında yapılan değişiklik ile kambiyo rejiminde her türlü döviz ithali serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda ihracatçılara vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, hammadde de gümrük muafiyeti gibi değişik teşvikler sunulmuştur. Kurulan fonlar ile ihracatçıya finansman kaynağı sunulmuştur. Bu amaçla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur. 1980 yılında %35 seviyelerinde olan Sanayi ve Madencilik ürünlerinin toplam ihracattaki payı, 1990 yılında %75’e ulaşmıştır.⁷

1990’lı yıllar Berlin duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte globalleşmenin etkisini arttırdığı dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu bakımdan 1994 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması’nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile dış ticaret mevzuatında önemli değişimler kendisini göstermiştir. İhracatta yeni devlet yardımları ortaya çıkmıştır.

⁷ TOGAN, Sübidey; “1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu”, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, Ankara, 2001, s. 27–31.

Tablo 1. 1997–2000 yılları Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri

Türkiye Dış Ticaretinin Yıllara Göre Makro Analizi (milyon \$)				
	1997	1998	1999	2000
İhracat	26.261	26.974	26.587	27.775
İthalat	48.559	45.921	40.971	54.503
Denge	-22.298	-18.947	-14.084	-26.728
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	54,10%	58,70%	65,40%	51,00%
Toplam Dış Ticaret Hacmi	74.820	72.895	67.258	82.278
Dış Tic. Açığı/Toplam Hacim	29,81%	26,00%	20,94%	32,49%

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 35.

Tablo 1’de de görüleceği gibi 1997–2000 dönemi Türkiye ve Dünya ekonomisinde önemli sıkıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1997 yılında uzak doğuda yaşanan kriz dış ticareti olumsuz etkilemiştir. Krizi yaşayan ülkeler iç taleplerinde yaşadıkları daralmanın yarattığı etkileri aşmak için ulusal paralarını ortalama %60 civarında devalüasyon yapmak durumunda kalmışlardır. Bu durum özellikle tekstil sektöründe olmak üzere Türkiye’nin ihracatını olumsuz etkilemiştir. 1996 yılı sonunda Türkiye için önemli bir gelir kapısı olan Bavul Ticareti konusunda yapılan hatalı vergilendirme politikası ve 1998 yılında Rusya federasyonunda yaşanan kriz bu ülkenin toplam ihracatımız içerisinde %8 civarında yer tutması nedeni ile ekonomiye önemli darbe vurmuştur. 1999 yılında Türkiye’nin önemli sanayi bölgesinde yaşanan deprem Türkiye ihracatına ve Türkiye ekonomisine telafisi zor zararlar vermiştir. Gayri Safi Milli Hasıla bir önceki yıla göre %6,1 azalmıştır. Yaşanan bütün bu olumsuz gelişmelerin neticesinde Türkiye Uluslararası Para Fonu (IMF) ile 3 yıllık yapısal bir program imzalamıştır.⁸

⁸ TOGAN, Sübidey; a.g.e., s. 36-41.

Tablo 2. 1923–2003 Yılları Arasında Türkiye'nin Gerçekleşen

Dış Ticaret Verileri

1923–2003 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ RAKAMLARI (Milyon Dolar)				
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1923	51	87	-36	138
1925	103	129	-26	232
1930	71	70	1	141
1935	76	71	6	147
1940	81	50	31	131
1945	168	97	71	265
1950	263	286	-22	549
1955	313	498	-184	811
1960	321	468	-148	789
1965	464	572	-108	1.036
1970	588	948	-360	1.536
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1980	2.910	7.909	-4.999	10.820
1985	7.958	11.343	-1.153	19.301
1990	12.959	22.302	-7.587	35.261
1995	21.636	35.709	-14.073	57.345
2000	27.775	54.503	-26.727	82.278

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü 2002 Verilerinden Derlenmiştir.

1.4. 2000–2005 DÖNEMİ

1.4.1. 2003–2004 Döneminde Dış Ticaretin Yapısı

2003 yılında ihracat 2002 yılındaki büyümesini sürdürerek %31 oranında artışla 47,3 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise %34,5 oranında artarak 69,3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu olumlu tablonun arkasında ekonomik kriz ile birlikte düşen reel ücretlerin hala düşük seviyelerde bulunması ve doların Euro karşısında sürekli olarak değer kaybetmesi yatmaktadır. Çünkü Türkiye ithalatını çoğunlukla Amerikan doları cinsinden yapılmakta ve ihracatını ise çoğunlukla Euro bölgesine yapmaktadır. 2004

yılında süren artışa bu etmenlerin yanında artan kapasite kullanım oranını da eklenmektedir. Fakat diğer taraftan artan petrol fiyatları ithalat harcamalarında öngörülmeleyen bir artış yaratarak dış denge üzerinde olumsuz bir etken olmuştur. Bununla birlikte düşen faiz oranları ve bankacılık sisteminin yarattığı kaydi para seviyesindeki ani artış 2004 yılında ithalatı körüklemiştir. 2004 yılında ihracat %33,7 oranında artarak 63,1 milyar dolara ulaşırken, ithalat %40,1 oranında artarak 97,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 2003 yılında % 68,1 iken 2004 yılında % 64,7'ye gerilemiştir.

2003 ile 2004 yıllarında bölgesel olarak Türkiye'nin dış ticaretini incelediğimiz zaman bölgesel anlamda sadece Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticarete fazla verdiğimizizi görmekteyiz. Bölgede Türkiye dış ticareti açısından büyük önem arz eden ve bölgedeki ülkelere nazaran önemli bir nüfusa sahip olan Irak ile yapılan dış ticaret rakamları sağlıklı veriler göstermeyeceği nedeniyle yok sayılması nedeniyle Türkiye'nin bölge ile yaptığı ticaretin toplam ticareti içerisindeki oranı sürekli olarak azalmaktadır. 2003 yılında bu oran %7,1 iken; 2004 yılında %6,2 oranına gerilemiştir.⁹

Tablo 3. Dış Ticaret Açığında Ülke Yoğunlaşması 2003

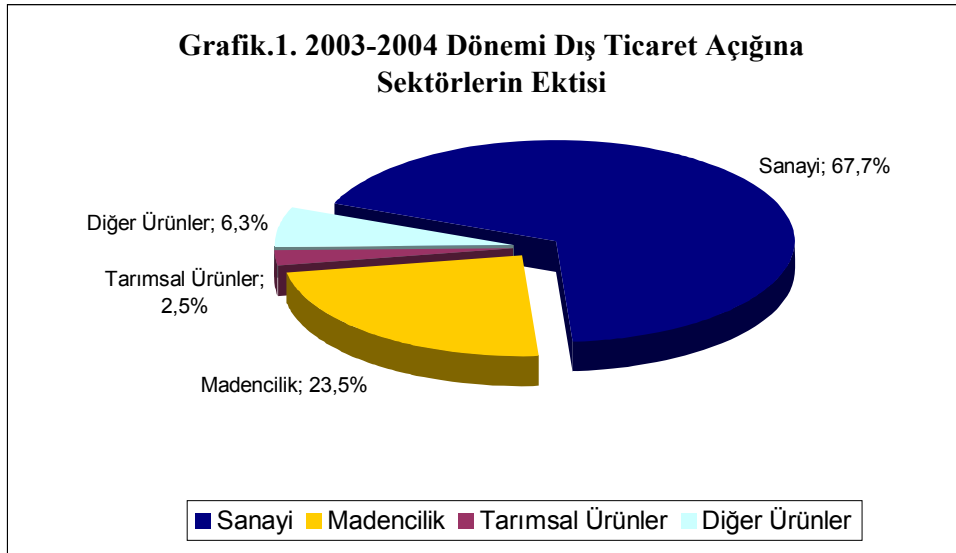
Dış Ticaret Açığında Ülke Yoğunlaşması (2003)		
	Açık	%
1 Rusya	4.084	18,4
2 İsviçre	2.616	11,8
3 İtalya	2.278	10,3
4 Çin	2.106	9,5
5 Almanya	1.968	8,9
6 Japonya	1.771	8
7 Fransa	1.338	6
İlgili Ülkeler Açık	16.161	72,9
Toplam Dış Ticaret Açığı	22.086	100

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ocak 2005, Ankara, s. 62.

⁹ DİE, 2003–2004 Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir

Tablo 3’de de görüleceği gibi 2003 yılında dış ticaret açığı yaratan ülkeler; Rusya, İsviçre, İtalya, Çin ve Almanya olarak sıralanmaktadır. Tabloda geçen yedi ülke toplam dış ticaret açığının %72,9’unu oluşturmaktadır. 2004 yılında büyüyen dış ticaret açığını incelediği zaman; gerçekleşen açık içerisinde en büyük payın ham petrol fiyatlarında yaşanan artış etkisi ile Rusya Federasyonu ile yapılan ticarete geçkeştiğini görülmektedir. Bu ülkeyi Almaya, Çin ve Fransa izlemiştir. Almanya ve Fransa ile yapılan dış ticarete yaşanan açığın en önemli nedeni ise otomotiv sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Grafik 1. 2003–2004 Dönemi Dış Ticaret Açığına Sektörlerin Etkisi

Kaynak: DİE 2003–2004 Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir.

Grafik.1’de de görüleceği gibi Sektörel bazda dış ticaret açığını incelendiğinde en çok açık yaratan sektörün %67,7 ile sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünü %23,5 ile enerji alımlarının da içinde bulunduğu madencilik sektörü izlemiştir. 2003 yılında madencilik sektöründe oluşan açık 6,6 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.¹¹

¹⁰ DİE, 2004 Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir.

¹¹ DİE, Dış Ticaret Verileri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 14–19.

2004 yılında ise aşırı değerlenen Türk lirasının etkisi ile artan otomotiv satışlarının neden olduğu sanayi ürünlerindeki açık ön sıralarda yer almaktadır. Bu nedenle 2004 yılı içerisinde otomotiv sektörü için yeni bir vergi düzenlemesine gidilerek arttırılan vergi oranları ile bu sektördeki toplam talep daraltılmaya çalışılmıştır.

1.4.2. 2005 Yılı Dış Ticaretin Genel Durumu ve Beklentiler

Tablo 4. 2000–2005 Yılları Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri

DIŞ TİCARET (Yıllık - Dönemsel)							
(Milyon \$)							
	2001	2002	2003	2004	OCAK-MART		DEĞ.
					2004	2005	%
İHRACAT	31.334	36.059	47.253	63.121	13.500	17.058	26,4
İTHALAT	41.399	51.554	69.340	97.540	20.921	25.706	22,9
DIŞ TİCARET HACMİ	72.733	87.613	116.593	160.661	34.421	42.764	24,2
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-10.065	-15.495	-22.087	-34.419	-7.421	-8.648	16,5
İHRACAT / İTHALAT	75,7	69,9	68,1	64,7	64,5	66,4	2,8
İHRACAT / GSMH	21,5	19,9	19,8	21,1
İTHALAT / GSMH	28,4	28,5	29	32,6

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/Gorunum/dsticgor.htm>

2005 yılı dış ticaretinde ilk üç ay verileri incelendiğinde toplam açığın 8,6 milyar Amerikan doları olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2004 yılı ocak-mart döneminde dış ticaret açığı 7,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 Ocak-mart döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı %64,5 olarak gerçekleşirken, 2005 yılı aynı dönem için bu oran %66,4 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı ilk üç aylık dönem için dış ticaret açığının toplam dış ticaret hacmine oranı %21,5 olarak gerçekleşirken, 2005 yılı aynı dönem için bu oran %20,1 olarak gerçekleşmiştir.¹²

¹² Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/Gorunum/dsticgor.htm>, Verileri analiz edilmiştir.

Bütün bu göstergeler doğrultusunda, herhangi bir dışsal ve içsel şok yaşanmaması durumunda, Türkiye ekonomisi dış ticaretinde vermiş olduğu açığı rakamsal olarak artarak devam edecektir. Fakat dış ticaret açığındaki büyüme oranı ve dış ticaret açığının toplam dış ticaret hacmine oranı azalmaktadır. Yani dış ticaret açığının yarattığı ekonomideki kırılganlık azalma eğilimindedir.

Tablo 5. 2004–2005 Yılları Ocak-Mart Dönemi Türkiye'nin İhracat Sıralamasında İlk 20 Ülke Yoğunlaşması

2004–2005 ilk üç ay İhracat verilerinin ilk 20 ülke değerlendirmesi					
1-	Almanya	2 044 781	15,1	2 335 549	13,7
2-	İtalya	893 303	6,6	1 361 502	8,0
3-	İngiltere	1 209 767	9,0	1 331 409	7,8
4-	Fransa	881 649	6,5	959 922	5,6
5-	A.B.D.	966 300	7,2	1 093 776	6,4
6-	İspanya	534 994	4,0	740 512	4,3
7-	Irak	356 820	2,6	555 470	3,3
8-	Rusya	399 989	3,0	501 442	2,9
9-	Hollanda	451 448	3,3	710 856	4,2
10-	Romanya	261 467	1,9	366 545	2,1
11-	Belçika	240 522	1,8	354 769	2,1
12-	BAE	242 161	1,8	385 290	2,3
13-	İsrail	279 945	2,1	311 103	1,8
14-	Yunanistan	292 360	2,2	303 276	1,8
15-	Bulgaristan	191 836	1,4	226 657	1,3
16-	Suudi Arabistan	162 639	1,2	208 280	1,2
17-	Polonya	163 474	1,2	210 119	1,2
18-	İran	159 450	1,2	226 654	1,3
19-	Cezayir	157 214	1,2	186 002	1,1
20-	Danimarka	155 470	1,2	186 058	1,1
	İlk 20 ülke	10 045 588	74,4	12 555 188	73,6
	Toplam ihracat	13 500 139	100,0	17 057 798	100,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar/eko10.xls>

Yukarıdaki tabloda 2004–2005 Mart aylarının dış ticaret verileri kıyaslanmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatının %73'ü belirtilen 20 ülkeye yapılmaktadır. Yine ilk yirmi ülke içerisinde Avrupa Birliği ülkelerine (aday ülkeler hariç) yapılan ihracat

toplam ihracatın %48,9'unu oluşturmuştur. Türkiye kara sınırı olan komşu ülkelere yaptığı ihracat toplam ihracatının %10'unu oluşturmuştur. Kara sınırı olan Ortadoğu ülkelerine (Irak, İran ve Suriye) yapılan ihracat toplam ihracatın %5,8'ini oluşturmaktadır.¹³

Genel olarak Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat oldukça düşük bir yer tutmaktadır. I. Körfez Savaşı öncesi dönemde Türkiye'nin dış ticaret hacminde dördüncü sırada yer alan Irak'a yapılan ambargo nedeniyle Ortadoğu bölgesi ile yapılan dış ticaretin toplam dış ticaret içerisindeki payı azalma göstermiştir.

Tablo 6. 2004–2005 Yılları Ocak-Mart Dönemi Türkiye'nin İthalat Sıralamasında İlk 20 Ülke Yoğunlaşması

2004–2005 ilk üç ay İthalat verilerinin ilk 20 ülke değerlendirmesi				
1- Almanya	2 707 978	12,9	3 011 843	11,7
2- Rusya	1 867 953	8,9	2 653 206	10,3
3- İtalya	1 444 050	6,9	1 613 262	6,3
4- Çin	857 856	4,1	1 277 701	5,0
5- Fransa	1 462 486	7,0	1 266 518	4,9
6- A.B.D.	1 017 726	4,9	1 257 552	4,9
7- İsviçre	767 212	3,7	1 234 179	4,8
8- İngiltere	952 370	4,6	1 060 143	4,1
9- Ukrayna	563 483	2,7	797 067	3,1
10- Japonya	538 600	2,6	634 729	2,5
11- İspanya	632 577	3,0	676 781	2,6
12- Güney Kore	524 275	2,5	759 857	3,0
13- İran	364 630	1,7	602 395	2,3
14- Libya	402 058	1,9	497 183	1,9
15- Belçika	407 633	1,9	496 159	1,9
16- Romanya	315 896	1,5	501 678	2,0
17- Hollanda	442 271	2,1	477 657	1,9
18- Suudi Arabistan	257 685	1,2	482 427	1,9
19- İsveç	213 882	1,0	395 678	1,5
20- Cezayir	373 351	1,8	422 358	1,6
ilk 20 ülke	16 113 971	77,0	20 118 375	78,3
Toplam ihracat	20 921 287	100,0	25 706 271	100,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko11.xls>

¹³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko10.xls>, Veriler analiz edilmiştir.

Tablo 6’da 2004–2005 yıllarının ilk üç ayı gerçekleşen ithalat rakamlarına göre içerisinde ilk 20 ülke sıralanmıştır. 2005 Mart ayı ithalatında ilk 20 ülkeden yapılan ithalat toplam ithalatın % 78,3’ünü oluşturmaktadır. Kara sınırı olan ülkelerden yapılan ithalat toplam ithalatın %10,5’ini kapsamaktadır.¹⁴

Euro/Dolar paritesindeki değişimler de dış ticaret açığında etkisini göstermiştir. Türkiye’nin özellikle ABD doları bazlı fiyatlarla ithalat yaptığı Uzakdoğu ülkelerden yapılan ithalat nispeten ucuzlamıştır. İhracatın önemli kısmının yapıldığı Euro bölgesine yapılan ihracat, değerlenen Euro ile birlikte rakamlara olumlu yansımıştır. Ve aynı zamanda ihracatçıları çoğunlukla Euro bölgesine yönlendirmiştir. Bu bakımdan Ortadoğu ile yapılan dış ticaret hacminde toplam dış ticaret hacmine oranla bir azalma görülmektedir.

1.5. Dış Ticarete Bölgesel Yoğunlaşmalar

Tablo 7. 2003 Yılı Dış Ticarete Bölgesel Yoğunlaşma

2003 YILI DIŞTİCARETTE BÖLGESEL YOĞUNLAŞMA						
	İHRACAT		İTHALAT		TOPLAM	
	HACİM	% dağ	HACİM	% dağ	HACİM	% dağ
A- EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA TEŞKİLATI (OECD)	30,4	64,4	43,9	63,3	74,3	63,8
1.AB ÜLKELERİ	24,5	51,9	36,5	52,7	61	52,4
2.EFTA ÜLKELERİ	0,6	1,3	3,4	4,9	4	3,4
3.DİĞER OECD ÜLKELERİ	5,4	11,4	8,8	12,7	14,2	12,2
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1,9	4,0	0,6	0,9	2,5	2,1
C- OECD DIŞI ÜLKELER	14,9	31,6	24,9	35,9	39,8	34,2
1.DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	4,7	10,0	8,9	12,8	13,6	11,7
2.AFRİKA	2,1	4,4	3,3	4,8	5,4	4,6
3.DİĞER AMERİKA ÜLKELERİ	0,3	0,6	1,1	1,6	1,4	1,2
4.ORTADOĞU	5	10,6	4,1	5,9	9,1	7,8
5.DİĞER ASYA ÜLKELERİ	2,6	5,5	6,8	9,8	9,4	8,1
6.DİĞERLERİ	0,2	0,4	0,6	0,9	0,8	0,7
TOPLAM	47,2	100,0	69,3	100,0	116,5	100,0

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ocak 2005, Ankara, s. 35–61.

¹⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko11.xls>, Veriler analiz edilmiştir.

Tablo 7’de de görüleceği gibi Türkiye dış ticareti OECD ülkeleri odaklıdır. 116,5 milyar dolarlık toplam dış ticaret hacminin 74,3 milyar doları OECD ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Toplam 22 milyar dolar düzeyinde olan dış ticaret açığının 13,5 milyar dolarlık kısmı OECD ülkeler ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı %69,2 düzeyindedir. OECD dışı ülkelerle yapılan dış ticaret hacmi 39,8 milyar dolar düzeyindedir. Toplam dış ticaretin %34,1’ine tekabül etmektedir. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı %59,8’de kalmıştır. Coğrafi bölgeler içerisinde dış ticaretin fazla verdiği tek bölge Ortadoğu bölgesidir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %122 düzeyindedir.¹⁵

1.5.1. 2004–2005 İlk Üç Ay İhracat Karşılaştırılması ve Ülke Yoğunlaşması

Tablo 8. 2004–2005 Ocak-Mart Dönemi İhracatta Ülke Yoğunlaşması

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT (OCAK - MART)					
	2004	% dağ.	2005	% dağ.	% değ.
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	7.553	55,9	9.509	55,7	25,9
1- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (15)	7.142	52,9	8.926	52,3	25
2- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (10)	411	3	582	3,4	41,6
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	575	4,3	700	4,1	21,7
C- DİĞER ÜLKELER	5.372	39,8	6.849	40,2	27,5
1- DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	1.393	10,3	1.782	10,4	27,9
2- AFRİKA ÜLKELERİ	569	4,2	828	4,9	45,6
<i>Kuzey Afrika Ülkeleri</i>	425	3,1	609	3,6	43,3
<i>Diğer Afrika Ülkeleri</i>	144	1,1	219	1,3	52,4
3- AMERİKA ÜLKELERİ	1.122	8,3	1.310	7,7	16,8
<i>Kuzey Amerika Ülkeleri</i>	1.040	7,7	1.182	6,9	13,6
<i>Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri</i>	45	0,3	74	0,4	64,3
<i>Güney Amerika Ülkeleri</i>	36	0,3	55	0,3	50,6
4- ASYA ÜLKELERİ	2.232	16,5	2.841	16,7	27,3
<i>Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	1.611	11,9	2.215	13	37,5
<i>Diğer Asya Ülkeleri</i>	621	4,6	625	3,7	0,7
5- AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	50	0,4	69	0,4	37,5
6- DİĞER ÜLKE VE BÖLGELER	6	0	19	0,1	214,5
GENEL İHRACAT TOPLAMI	13.500	100	17.058	100	26,4

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko04.xls>

¹⁵ T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, Ankara 2003, s. 53–55.

Türkiye siyasi ve ekonomik anlamda uzun dönemdir aynı politikaları sürdürmektedir. Bu bağlamda dış ticaretinde bölgesel yoğunlaşma yıllar itibariyle aynı görünüm içerisinde devam etmektedir. İhracatta 2005 yılı ocak-mart dönemi için yoğunlaşma yine Avrupa ülkeleri eksenli olmuştur. Toplam ihracat ilk üç ay 2004'ün aynı dönemine nazaran %26,4 oranında artmıştır. Bu artış Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracatta %25,9 oranında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Afrika ülkelerine yapılan ihracattaki artış %45,6 ile ilk sırada gerçekleşmiştir. Afrika ülkelerini %37,5 oranında bir artış ile Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Fakat değer artışı olarak ocak-mart döneminde Afrika ülkelerine yapılan ihracat sadece 259 milyon dolar artış göstermiştir. Ortadoğu ülkelerine yapılan ihraca ise aynı dönemler için sadece 604 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Oysa ocak-mart dönemi Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat 1956 milyon dolar artış göstermiştir. Aynı dönem için toplam ihracattaki artış 3558 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yani toplam ihracat artışının değer bazında %54,9'u Avrupa Birliği ülkelerine yapılmıştır. Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracattaki artış tutarı toplam artış tutarının %16,9'unu oluşturmaktadır. 2003 yılı toplam ihracatında Ortadoğu ülkelerinin payı %10,6 iken, 2005 yılı ihracatının ilk üç ayında Ortadoğu ülkeleri ile yapılan ihracattaki artış dikkate değerdir. Bu hızlı artışın nedeni Irak ekonomisinin normalleşme süreci ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda bölgesel yoğunlaşmada Ortadoğu ülkelerinin toplam ihracattaki payı artma eğilimindedir.¹⁶

¹⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko04.xls>, Veriler analiz edilmiştir.

1.5.2. 2004–2005 İlk Üç Ay İthalat Karşılaştırılması ve Ülke Yoğunlaşması

Tablo 9. 2004–2005 Ocak-Mart Dönemi İthalatta Ülke Yoğunlaşması

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALAT (OCAK - MART)					
	2004	% dağ.	2005	% dağ.	% değ.
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	9.890	47,3	10.735	41,8	8,6
1- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (15)	9.270	44,3	9.914	38,6	6,9
2- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (10)	619	3	821	3,2	32,6
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	191	0,9	167	0,6	-12,8
C- DİĞER ÜLKELER	10.840	51,8	14.804	57,6	36,6
1- DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	3.920	18,7	5.684	22,1	45
2- AFRİKA ÜLKELERİ	1.156	5,5	1.407	5,5	21,8
<i>Kuzey Afrika Ülkeleri</i>	849	4,1	1.020	4	20,1
<i>Diğer Afrika Ülkeleri</i>	307	1,5	388	1,5	26,4
3- AMERİKA ÜLKELERİ	1.396	6,7	1.716	6,7	22,9
<i>Kuzey Amerika Ülkeleri</i>	1.117	5,3	1.346	5,2	20,4
<i>Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri</i>	37	0,2	47	0,2	27,2
<i>Güney Amerika Ülkeleri</i>	242	1,2	322	1,3	33,4
4- ASYA ÜLKELERİ	4.284	20,5	5.876	22,9	37,2
<i>Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	1.148	5,5	1.610	6,3	40,2
<i>Diğer Asya Ülkeleri</i>	3.136	15	4.266	16,6	36,1
5- AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	71	0,3	102	0,4	44,5
6- DİĞER ÜLKE VE BÖLGELER	13	0,1	19	0,1	42,4
GENEL İHRACAT TOPLAMI	20.921	100	25.706	100	22,9

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko05.xls>

İhracatta olduğu gibi ithalatta da Türkiye'nin bölgesel yoğunlaşması yıllar itibariyle bir istikrar göstermektedir. Fakat bu istikrar ihracata nazaran daha zayıf kalmaktadır. Bunun nedeni ise toplam ithalat içerisinde önemli yer tutan petrol ve doğal gaz ithalatının yapıldığı ülkelerin istikrarlı bir enerji politikası ortaya konulmadığı için, belirli periyotlarda değişiklikler göstermektedir. Bu durum ise toplam ithalatta bölgesel yoğunlaşmaya yansımaktadır.

Tablo 9'da da görüleceği gibi 2005 yılı ocak-mart dönemi için toplam ithalat 2004 yılının aynı dönemine göre %22,9 oranında artar iken, Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalattaki artış aynı dönem için %8,6'da kalmıştır. Fakat dolar ağırlık

ithalatın yapıldığı bölgelerden yapılan ithalat artışı, Amerikan dolarının Türk Lirası karşısındaki düşük değerinden dolayı, toplam ithalat artışının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu bölgelerin başında Ortadoğu ve Asya ülkeleri gelmektedir. Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalattaki artış %40,2 oranında gerçekleşmiştir. Bu ithalatın tamamına yakını petrol ve doğal gaz alımı oluşturmaktadır.¹⁷

1.5.3. Dış Ticarete Ülke Yoğunlaşmaları Bakımından Ortadoğu Ülkelerinin Yeri ve Önemi

2003 yılı verilerine göre toplam dış ticaret hacmi 116,6 milyar dolardır. Bu dış ticaret hacminin 9,1 milyar dolarlık kısmı Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Yani toplam dış ticaret hacminin %7,8'i Ortadoğu ülkeleri ile ortaya konmuştur. 2003 yılında yapılan toplam ihracat 47,3 milyar dolar iken, bu ihracatın 5 milyar dolarlık kısmı Ortadoğu ülkelerine yapılmıştır. Toplam ihracatın %10,6'sı Ortadoğu ülkelerine yapılmıştır. Toplam ithalat ise 2003 yılında 69,3 milyar dolar olarak gerçekleşir iken, bu ithalatın 4,1 milyar dolarlık kısmı Ortadoğu ülkelerinden yapılmaktadır. Yani toplam ithalat içerisinde Ortadoğu ülkelerinin payı %5,9'da kalmıştır.¹⁸

2003 yılında gerçekleşen bu verilerde ABD'nin Irak'a müdahalesinden sonra ilk defa Irak ile ilgili sağlıklı dış ticaret verileri ortaya konmuştur. I. Körfez Savaşı öncesi Türkiye'nin toplam dış ticaretinde dördüncü ülke olan Irak ile dış ticaret hacmi hızla atma eğilimine girmiştir. Irak'ta siyasi ve ekonomik istikrar güçlendikçe Türkiye ile yapılan dış ticaret hacminin savaş öncesi döneme döneceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bölge ile yapılan dış ticaret hacminin toplam dış ticaret hacmindeki payı artacaktır. Türkiye dış ticaretinde fazla verdiği bu bölge ile dış ticaretini arttırması, toplam dış ticaret açığını azaltıcı bir etki yaratacaktır. Bu durum ise dış ticaret

¹⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko05.xls>, Veriler analiz edilmiştir.

¹⁸ DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 35-61.

açığının yarattığı ekonomik kırılganlığın azalması konusunda önemli katkılar sağlayacaktır.

2. TÜRKİYE-AB ÜLKELERİ DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren batı ölçekli bir büyüme ve kalkınma stratejisi izlemiştir. Bu strateji zaman içerisinde Türkiye'nin dış ticaretinde de kendisini göstermiştir. Türkiye ihracatının ortalama %50'sini AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Yeni üyeleri ile 480 milyonluk nüfusa sahip ve kişi başına düşen yüksek geliri ile dev bir pazar olan Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı giderek artma eğilimindedir. Bunun başlıca nedeni süregelen ihracat alışkanlıkları, yüksek gelirli geniş pazar, Gümrük Birliği Anlaşması olsa da diğer bölgelerle yapılan stratejik anlaşmaların yetersiz kalışı bir diğer önemli faktördür.

Avrupa Birliği'nin Dünya ticaretindeki yapısına bakacak olursak; dünya mal ihracatında AB %37,9'luk payla birinci sıradadır. Dünya ithalatında ise %36,4'lük bir paya sahiptir. Eğer AB içi ticaret bu değerlendirmenin dışında bırakılır ise 2002 yılı için dünya ihracatında %19,1'lik pay ile birinci sırada, ithalatta ise %18'lik pay ile ABD'nin ardından ikinci sırada yer aldığını görmekteyiz.¹⁹

2002 yılı rakamlarına göre AB ye yapılan ihracatın toplam ihracatımız içerisindeki payı %51,3, ithalatımız içerisindeki payı %45,4 olarak gerçekleşmiştir. Yani toplam dış ticaretimizin yarısını AB ülkeleri ile gerçekleştirmekteyiz. Yine aynı yıl içerisinde Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı ilk on ülkenin yedisi AB ülkesidir.

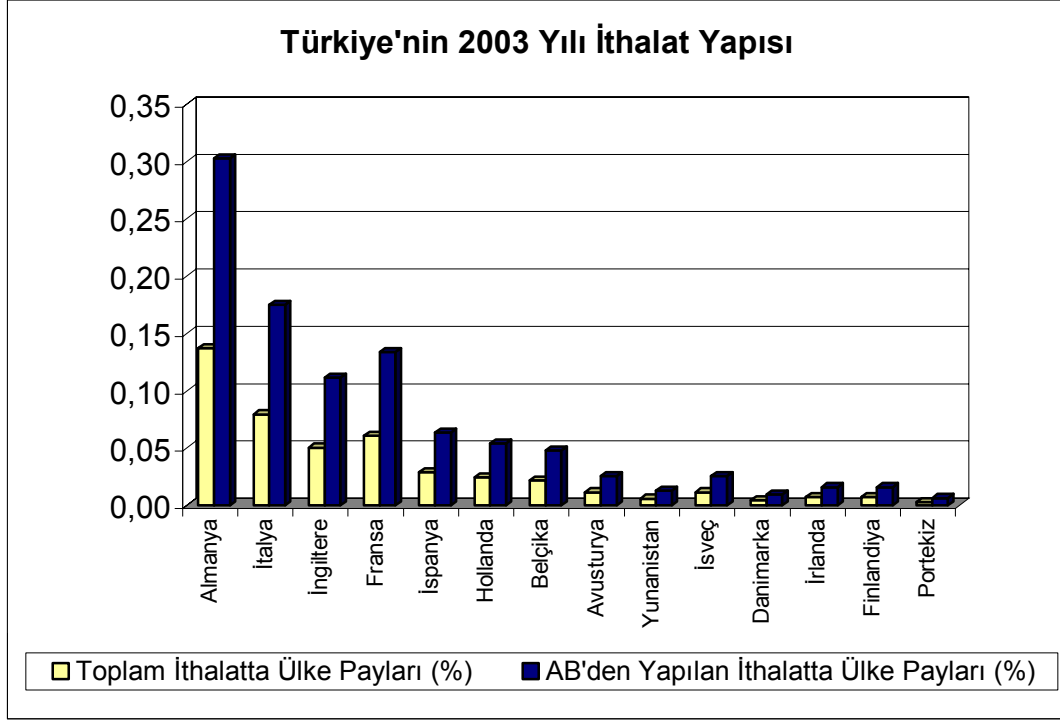
Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye dış ticaretinde yaşadığı açıklar giderek artmaya başlamıştır. Telafi edici önlemlerin alınmaması nedeni ile bu açık zaman içerisinde artmıştır ve artma eğilimindedir.

¹⁹ IMF, World Economic Outlook 2003, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2003/01/>

Avrupa Birliği genişleme sonrası gerek siyasi gerek ekonomik gücünü pekiştirmek için 11 Mart 2003 tarihinde yapılan konsey toplantılarında ‘Daha Geniş Avrupa-Yeni Komşuluk Stratejisi’ (Wider Europe-New Neighbourhood) adı altında yeni bir strateji geliştirmiştir. Bu strateji ile Rusya, Ukrayna, Moldavya, Beyaz Rusya, Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye ve Tunus hedeflenmektedir. Bu stratejiye göre komşu ülkeler göstermiş oldukları siyasi ve ekonomik gelişime göre AB ile daha yakın ilişkiler içerisine girebileceklerdir. Bu gelişim bireylerin, mal ve hizmetlerin ve sermayenin daha serbest dolaşımını öngörmektedir. Euro-Med projesi ile Güney Akdeniz ülkeleri uzun vadeli serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalanmış hem ticari hem siyasi bağlamda ikili ilişkilerde önemli mesafeler alınmıştır. Mevcut olan bu ilişkilerin daha da derinleştirilmesi, genişleme politikası ile daha fazla sayıda komşu ülke ile STA imzalanması hedeflenerek siyasi ve ekonomik olarak güçlü bir Avrupa Birliği için çalışmalara devam edilmektedir.

Bu durum Türkiye dış ticareti açısından oldukça önemlidir. Üyeliği en erken 2015’li yıllarda ön görülen Türkiye Avrupa Birliği’nin yapmış olduğu STA’larından üye oluncaya kadar yararlanamayacaktır. Fakat bu ülkeler bir Gümrük birliği üyesi olan Türkiye pazarında imzalanan STA’larından dolayı rahatlıkla ticari genişlemesini sürdürebileceklerdir. Bu bakımdan Türkiye’nin ilgili ülkelerle süratle STA’ları imzalayıp Avrupa Birliği’ne tam üye olana kadar dış ticaretini bir nebze de olsa koruma altına alması gerekmektedir. Zira dış ticaret açığının üzerinde olumsuz etkisi olmayan Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere, Avrupa Birliği’ni çevreleyen diğer ülkeler ile Türkiye’nin dış ticaret ilişkilerinde olumsuz etkiler ortaya çıkacaktır.

Grafik 2. Türkiye'nin 2003 Yılı İthalatı ve AB Ülkeleri Yoğunlaşması

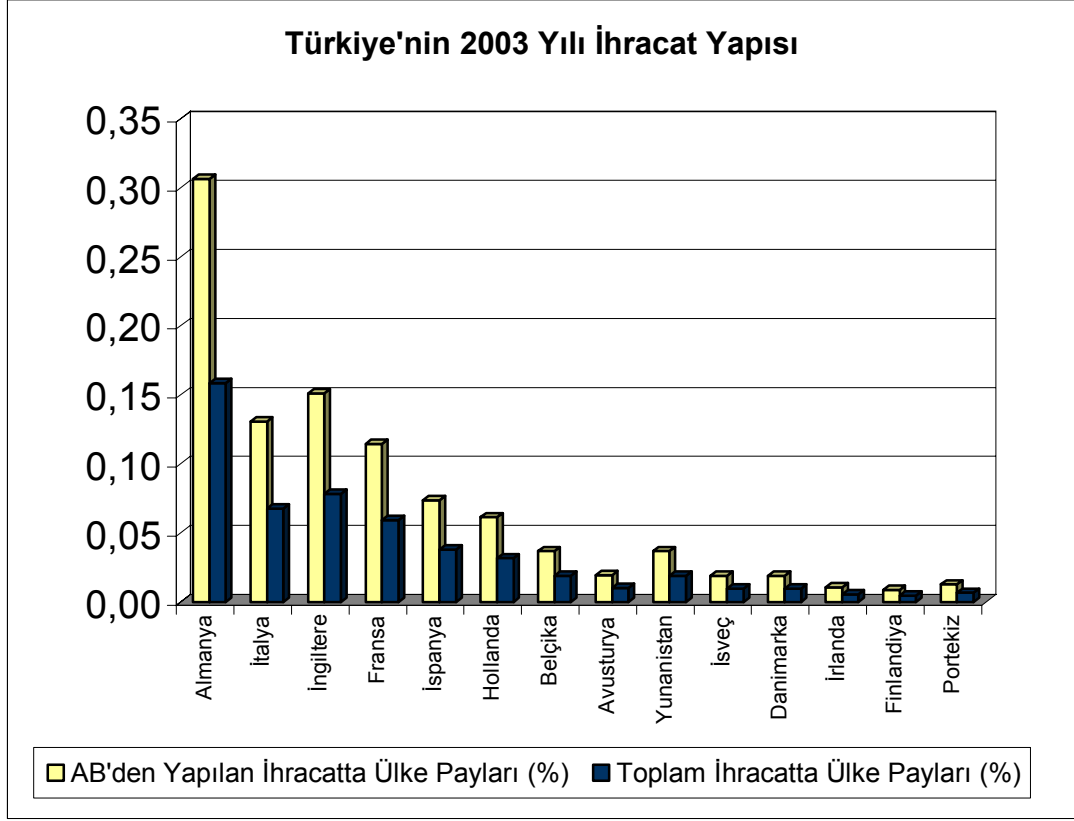

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 35–37.

Almanya, Türkiye'nin yapmış olduğu ithalatta önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin toplam ithalatının %15'e yakın bir kısmı Almanya'dan yapılmaktadır. 2003 yılında Türkiye 69,3 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu ithalatın 31,7 milyar doları Avrupa Birliği ülkelerinden yapılmıştır. Almanya'dan gerçekleştirilen ithalat 9,5 milyar dolar düzeyindedir. Bu tutar Türkiye'nin Avrupa bölgesinden yaptığı ithalatın %29,9'unu oluşturmaktadır. Almanya'yı İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya izlemektedir. Bu beş ülkeden 2003 yılında toplam 24,6 milyar dolar İthalat yapılmıştır. Yani toplam ithalatın %35,4'ü bu beş ülkeden yapılmaktadır.²⁰

²⁰ DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara 2005, s. 35–36.

Grafik 3. Türkiye'nin 2003 Yılı İhracatı ve AB Ülkeleri Yoğunlaşması

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 35–37.

Türkiye'nin genel ihracat yapısını incelendiğinde yine Almanya'nın genel ağırlığı görülmektedir. 2003 yılında yapılan 47,2 milyar dolarlık ihracatın 7,5 milyar doları Almanya'ya yapılmıştır. Toplam ihracatın %15'i, Avrupa Bölgesine yapılan toplam ihracatın %30'u Almanya'ya ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan ithalata paralel olarak ülke yoğunlaşması Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve İspanya şeklinde sıralanmıştır. Bu beş ülkeye toplam 19 milyar dolarlık ihracat yapılmıştır. Toplam ihracatın %40,2'sini ve AB bölgesine yapılan ihracatın %77,5'ini bu beş ülke oluşturmuştur.²¹

Dış ticarete oluşan denge incelendiğinde; 2003 yılında Türkiye'nin dış ticareti 22 milyar dolar açık vermiştir. Türkiye'nin AB bölgesine yaptığı dış ticaret ise 7,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yani toplam dış ticaret açığının %32,7'si AB

²¹ DİE, a.g.e., s. 35–36.

bölgesinden kaynaklanmaktadır. Hem ihracat hem de ithalatta yoğunlaşmanın yaşandığı beş ülke (Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve İspanya) ile yapılan dış ticaret 5,5 milyar dolar açık vermiştir. Bu rakam toplam dış ticaret açığının %25'ini oluşturmaktadır.

2003 yılında Türkiye'ye Ortadoğu ülkelerine 5 milyar dolarlık ihracat yapar iken, yaptığı ithalat 4,1 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bölge ile yapılan dış ticaret 0,9 milyar dolar fazla vermiştir. 2003 yılında 2.363 milyon dolar dış ticaret hacmi ile İran ilk sırada gelmektedir.²² Bölge ile yapılan dış ticarete ülke yoğunlaşması İran, Suudi Arabistan, İsrail, Irak ve BAE şeklinde sıralanmıştır. Fakat savaş sonrası ekonomisi ve siyasi yapısı şekillenmekte olan Irak ile dış ticaret hacmi hızla artmaktadır.²³ 2003 yılında 941 milyon dolar olan ticaret hacmi 2004 yılında keskin bir artış ile 2.282 milyon dolara yükselmiştir. Irak ile ticari ilişkilerin zaman içerisinde rayına oturması beklenmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde I. Körfez savaşı öncesi dördüncü sırada yer alan Irak'ın önümüzdeki birkaç yıl içerisinde tekrar üst sıralara tırmanması beklenmektedir. Böyle bir durumda Irak ile dış ticaret hacminde ön görülen tutar 8–9 milyar dolar düzeyindedir.

2003 yılında Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacmi toplam dış ticaret hacminin %7.8'ini oluşturmaktadır. Irak ile yapılan ticaretin normalleşmesi ile birlikte bu oran %12 düzeyine çıkabilecektir.

²² DİE, a.g.e.,s. 53–55.

²³ A.g.e.,s. 53–55.

3. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI'NIN (STA) DIŞ TİCARETE ETKİSİ

3.1. Serbest Ticaret Anlaşmasının Önemi ve Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkeler

Serbest ticaret anlaşmaları (STA), ülkeler arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek, malların ticari dolaşımına engel olan gümrük vergileri ve diğer engelleri ortadan kaldırmak için yapılan anlaşmalardır. Serbest ticaret anlaşmalarında amaç malların serbest dolaşımını sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda üretim faktörlerinin serbest dolaşımını anlaşmaların kapsamına sokulmamaktadır. Üçüncü ülkelere aynı tarifelerin uygulanmaması serbest ticaret anlaşmalarının zaafi niteliğindedir.²⁴

AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması bölge dışı ülkelerle Serbest ticaret anlaşmaları imzalanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bakımdan EFTA ile imzalanan STA'ya ek olarak, bugüne kadar İsrail, Romanya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Polonya, Slovenya, Letonya ve Makedonya ile imzalanmış olan STA'lar yürürlüğe girmiş durumdadır. Hırvatistan ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti ile yapılan STA 2002 yılında imzalanmıştır. Kuzey Afrika ülkeleri ve Faroe Adaları ile STA müzakereleri yürütülmekte, Meksika, Ürdün ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile de müzakere hazırlıkları yapılmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yapmış olduğu anlaşmalar İsrail ile başlamış olup, Ürdün ve siyasi problemlerin çözülmesi ile birlikte Suriye ile süregelmiştir. Irak'ın siyasi ve ekonomik yapısı şekillendikçe bu ülke ile Serbest ticaret anlaşması sürecelecektir. Türkiye için oldukça önemli olan bu pazarın şekillenmesi Türkiye'nin dış ticaretine olumlu katkılar sağlayacaktır. İran ile yapılmış olan enerji anlaşmaları günümüzde bir problem olarak Türkiye'nin dış ticaretinde etkisini göstermektedir.

²⁴ DTM, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/index.htm>

Bu ülke ile yapılacak olan olası yeni bir anlaşma Türkiye'nin enerji maliyetinde önemli bir azalma yaratacağı öngörülmektedir. Yapılmış olan bu olumsuz anlaşmayı telafi edici yeni bir anlaşmanın müzakereleri zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen günümüzde süregelmektedir. İsrail STA imzalanan ülkeler arasında kişi başına düşen 17,9 bin dolar gelir ile en zengin ülke durumundadır. Bu ülkelerde yaşayan nüfus dünya toplam nüfusunun %2,1'inin üzerinde bir orana tekabül etmektedir.²⁵

Tablo 10. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkelere Olan İhracatı

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkelere Olan İhracatı						
	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İsrail	31,6	30,8	29,3	33,2	31,4	35,5
Romanya	11,4	11,3	11,8	10,4	13,1	15,6
Litvanya	4,6	5,6	5,8	4,8	5,5	6,3
Macaristan	18,1	21,1	25,7	27,9	32,0	33,7
Estonya	3,2	4,4	4,6	4,1	4,3	4,3
Çek Cum.	27,7	28,8	30,3	29,5	33,9	36,5
Slovak Cum.	11,4	10,8	13,7	11,9	13,4	14,8
Bulgaristan	5,1	5,2	4,9	5,5	6,5	7,2
Polonya	37,2	42,3	46,5	45,9	48,9	50,3
Slovenya	9,4	9,4	10,1	10,0	10,1	10,1
Letonya	2,3	2,7	3,2	2,9	3,2	3,5
Makedonya	1,6	1,8	1,9	1,8	2,1	1,6
Toplam	163,8	174,3	188,0	187,8	204,2	219,3
Toplam Değ.(%)	16,8	6,4	7,9	-0,1	8,7	7,4
Türkiye'nin Payı (%)	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0

Kaynak: DİE, Dış Ticaret 2003 Verileri

STA imzalanan ülkelerin Türkiye açısından diğer bir önemli özelliği ise yapmış oldukları İthalatın GSMH'larına oranı dünya ortalamasının iki katının üzerinde bir oranda %42 dolaylarındadır. Bu bakımdan bu ülkelerin ile yapılan dış ticaret, makul politikalar güdüldüğünde Türkiye dış ticaretinde açık kapatıcı bir faktör olarak

²⁵ ATİLLA, Ali, 'Serbest Dış Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi' Ankara 2002, s. 3-4.

karşımıza çıkabilecektir. STA imzaladığımız İsrail 2000 yılında 31,4 milyar dolar, 2001 yılında 35,5 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Bölgedeki diğer ülkeleri incelediğimizde özellikle Türkiye'nin rekabet üstünlüğünün oldukça fazla olduğu inşaat-alt yapı hizmetleri, makine teçhizat ve gıda alanında oldukça fazla ithalat potansiyeli olduğunu görülmektedir.

2002 yılında STA imzalanan hiçbir ülke ile geçiş dönemi kalmamıştır. Bu ülkeler ile yapılan ihracat %17'nin üzerinde bir oranda artmıştır. Toplam ihracat içerisindeki payı ise %7,5 üzerinde bir orana ulaşmıştır. 1996 yılında STA imzalanan ülkelere yapılan ihracatta tekstil ürünleri %21'lik bir oranla ilk sırada iken; 2001 yılına gelindiğinde birinci sırayı makine ve cihazlar almıştır. Bir sanayi ülkesi olarak dış ticarete aşamalar kaydetmeyi hedefleyen Türkiye için sanayi ürünlerinin ön sıraları alması olumlu gelişmelerdir. Yüksek teknoloji ile yapılan üretiminin ihracat payı içerisindeki payının giderek artması ve son yıllarda ilk sırayı bırakmaması, Sanayi ülkesi olarak alınmış olan yolun bir göstergesidir.²⁶

STA imzalanan ülkelere yapılan ithalat incelendiğinde, bu ülkelere yapılan ithalatın da düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir. 1996 yılında STA imzalanan 12 ülkeden yapılan ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı %3,2 iken 2002 yılında %5,7 ye yükselmiştir. 2000 yılına kadar STA imzalanan ülkeler ile yapılan ithalatın toplam ithalat içerisindeki oranı düşerken 2000 yılından itibaren geçiş dönemlerinin bitmesi ile hızla artış göstermiştir. Genel olarak 1996- 2002 yılları arasında STA imzalanan ülkeler ile yapılan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %95 civarında gerçekleşmiştir.²⁷ Bu ülkelere İsrail ile ticaretimizde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %145 civarında gerçekleşmiştir. Yani dış ticaretimizde açık azaltıcı bir ülke olmuştur.

²⁶ A.g.e., s. 7-10.

²⁷ A.g.e., s. 13.

Tablo 11. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkelerden İthalatı

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzaladığı Ülkelerden Olan İthalatı						
	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İsrail	192,6	233,7	282,8	298,3	505,5	529,5
Romanya	441,3	394,1	344,7	401,2	673,9	481,1
Litvanya	30,8	39,2	79,5	61,1	71,5	77,8
Macaristan	94,4	106,5	152,4	95,0	216,3	186,7
Estonya	14,5	31,0	10,3	4,7	7,1	1,3
Çek Cum.	108,4	98,5	93,3	82,0	158,7	126,9
Slovak Cum.	23,7	22,4	23,6	45,7	51,5	49,4
Bulgaristan	362,8	408,9	367,4	295,6	465,4	393,5
Polonya	79,3	92,0	82,1	81,2	164,7	168,1
Slovenya	16,8	30,0	43,3	48,0	55,7	48,9
Letonya	3,4	1,6	2,6	1,7	11,9	0,2
Makedonya	31,7	30,2	13,2	7,9	10,5	9,1
STA Toplam	1.399,8	1.487,9	1.495,2	1.422,3	2.392,7	2.072,5
Pay (%)	3,2	3,1	3,3	3,5	4,4	5,0

Kaynak: DTM, 2003 Verilerinden Derlenmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki STA imzalanan ülkeler ile yaptığımız dış ticaretimiz hızla gelişmektedir. Bu ülkelerin dış ticaret açığına etkisi yok denecek kadar azdır. İsrail bu açığı azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bölge ülkeleri ile yapılacak, özellikle Irak, Suriye, İran gibi komşu ülkeler ile muhtemel Serbest ticaret anlaşmaları ülkemiz dış ticaretine önemli katkılar sağlayacaktır. Gerek dış ticaret açığını azaltıcı gerekse bir bölgeye bağımlı kalmadan alternatif bölge olarak dış ticaretimizde yükselen bölge olacaktır.²⁸

²⁸A.g.e. 8-10.

3.2. İhracat Teşvik Tedbirlerinin Değerlendirilmesi

Ülkemizde uygulanan ihracat destekleme enstrümanları Dünya Ticaret Örgütü tarafından öngörülen devlet yardımları kriterlerine uygun; kredilendirme olanaklarında hibe yardımlara kadar uzanan oldukça geniş alternatiflerden oluşmaktadır. En önemlisi gümrük vergilerinde muafiyet sağlayan ‘Dahilde İşleme Rejimi’dir. Son yıllarda vergi iadesine benzer bir sistem yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Türk Eximbank tarafından sunulan kredi programları da ihracatçıya finansman kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulamalar Yüksek Planlama Kurulu kararları ve Bakanlar Kurulu onayı ile hayata geçirilmektedir. Krediler konusunda Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu kararları belirleyici kararlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Sanayi Geliştirme Yardımı, Tarımsan İhracat İadeleri, AR-GE Yardımı, Fuar Yardımı, Yurt Dışı Ofis-Mağaza Yardımı, Çevre Yardımı, Eğitim Yardımı, İstihdam Yardımı, Pazar Araştırması, Patent ve Endüstriyel Tasarım Yardımı olarak adlandırılan programlardan oluşmaktadır.²⁹

- Vergi İadesi: İhracat ürünlerinin üretimi sırasında alınan dolaylı ve dolaysız vergilerin ihracat yapıldıktan sonra iade edilmesi şeklinde işleyen bir sistemdir. Uygulama ile ilgili ilk kararname 05.12.1963 yılında alınmıştır. En uzun süreli uygulanan teşvik aracı olmuştur. 1980 li yılların ilk yarısında yıldızı parlamıştır. Fakat uygulamanın ‘Hayali İhracat’ oyunları ile kötüye kullanılması nedeni ile 01.01.1989 yılından itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.
- Vergi, Resim ve Harç İstisnası

²⁹ MOLLAHİSARLIOĞLU, Yavuz, ‘İhracat Teşvikleri’, İhracat Genel Müdürlüğü, Ankara 2004, s. 1-6.

- Kaynak Kullanım Destekleme fonu: Bir işletmenin yıllık gerçekleştirdiği ihracat miktarı üzerinden işletmeye prim ödemeleri yapılmıştır. Amaç işletmenin ihracat finansmanında kullandığı kredi yükünü hafifletmektir. Fon 1984 yılında oluşturulmuştur.
- Gümrük Muafiyetli İthalat: Hammadde ithalatında ve bu ithalat ile belli oranda ihracat taahhüdü karşılığında sağlanan bir vergi muafiyetidir. Halen işlemekte olan 'Dahilde İşleme Rejimi'nin önemli bir parçasıdır. 1984 yılında karara bağlanmıştır.³⁰

³⁰ A.g.e., s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

PETROLÜN ORTADOĞU DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ VE BÖLGESEL DIŞ TİCARETE ETKİ EDEN EKONOMİK FAKTÖRLER

1. SERBEST BÖLGELERİN ORTADOĞU DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Serbest bölgeler bir ülke sınırları içerisinde ticari anlamda daha geniş teşviklerin tanındığı, bu özelliği bakımından ülkenin diğer bölgelerinden ayrılan bölgelerdir. Serbest bölgelerde mali ve ekonomik alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemeler kısmen uygulanır veya uygulanmaz. Amaç bu bölgelerdeki üretimi teşvik etmektir.

Türkiye'deki serbest bölgelerin kurulmasındaki temel amaçlar;

- İhracat için yatırım ve üretimi arttırmak
- Yabancı sermaye ve teknoloji transferini hızlandırmak
- Ekonomi için gerekli ara malları ucuz ve sistematik bir şekilde temin etmek
- Dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmaktır.

Bu bağlamda yapılan teşvikler ile serbest bölgede düşük maliyetli teknoloji ve üretim olanağı yaratılmaya çalışılır. Bu durum ihracatın artırılmasında bir basamak olarak kullanılır.³¹

Serbest bölge kavramı 1967 yılında Birleşmiş Milletler tarafından benimsenmesi ile birlikte serbest bölge sayısı hızla artmıştır. Dünyada yüzden fazla ülkede 850'den fazla serbest bölge bulunmaktadır. En yoğun görüldüğü bölgeler Asya ve Güney

³¹ <http://www.dtm.gov.tr/SB/Atinterb.htm>

Amerika ülkeleridir. Serbest bölgeleri geliştirmekte olan bölgeler bir ihrac bölgesi olarak kullanırken, geliştirmekte olan ülkeler ise hem ihracat hem de ihracata dayalı ithalat bölgesi olarak kullanılmaktadırlar. Üretim özelliği yüksek bölgeler olarak tanımlanmaktadırlar. Türkiye'deki serbest bölgeler çoğunlukla, geliştirmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ihracat ve üretim özelliği olan karma yapıdaki serbest bölgeler sınıfına girmektedir. Türkiye'deki serbest bölgeler için çalışmalar 1980'li yılların başında başlamıştır. 15 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile bugün var olan düzenlemelerin genel yapısı oluşturulmuştur.³²

Ortadoğu bölgesinde serbest bölgeler İran, Ürdün, Suriye, İsrail, Bahreyn, Lübnan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunmaktadır. Türkiye 2003 yılında serbest bölgelerinden 588,9 milyon dolar ithalat yapar iken, 1928 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Yıllar itibarıyla serbest bölgelerden yapılan ithalat 1999 yılından bu yana çizgisini koruyarak 500–600 milyon dolayında gerçekleşmiştir. İhracat ise 2001 yılına kadar 800–900 milyon dolayında seyrederken, ekonomik krizlerin etkisinin azalması ile 2002 ve 2003 yıllarında önemli artışlar göstermiştir. Bu artışlar Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat açısından da önemli olan İstanbul, Ege ve Mersin serbest bölgelerinden yapılmıştır. 2003 yılında serbest bölgelerden yapılan ihracat 2002 yılına göre 490 milyon dolar artış göstermiştir. Bu artışın 215 milyon dolarlık kısmı bu üç serbest bölgeden yapılmıştır.³³

2. ORTADOĞU EKONOMİSİNDE ULAŞTIRMA SİSTEMİ VE DIŞ TİCARETE ETKİSİ

2.1 Dış Ticarete Ulaştırma Sisteminin Yapısı

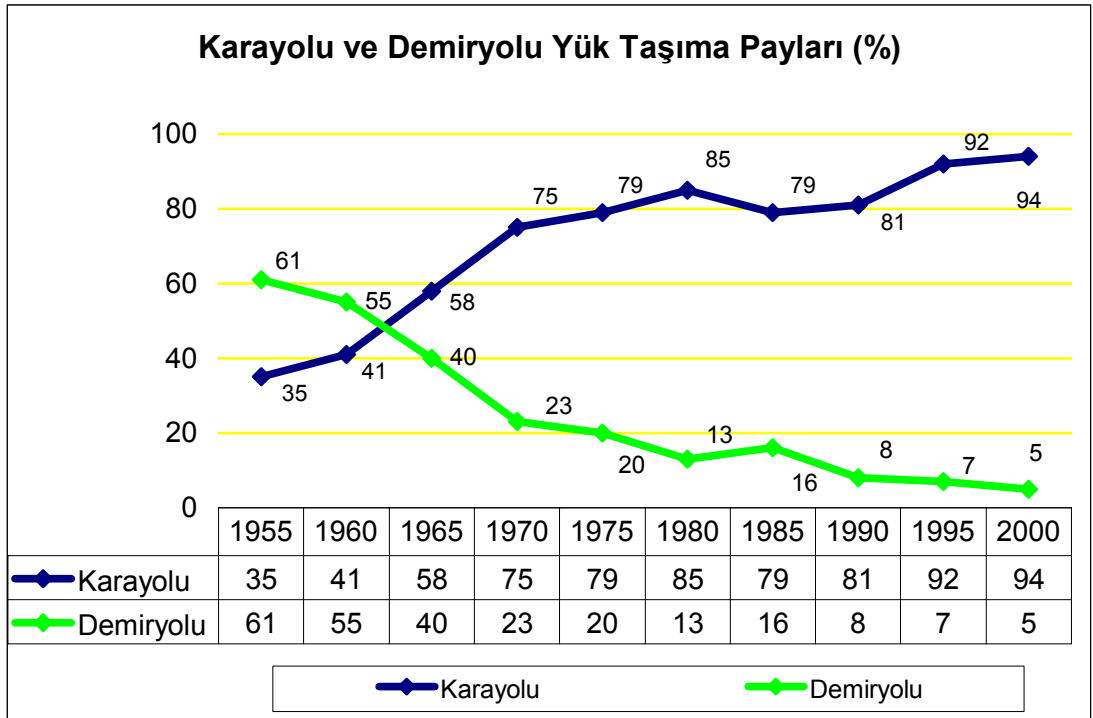
Türkiye cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar olan sürede demiryolu taşımacılığı etkili olmuştur. Fakat 1950'den sonra taşımacılık hizmetleri karayolu

³² <http://www.dtm.gov.tr/SB/Atinterb.htm>

³³ DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara 2005, s. 38–40.

taşımacılığı alanına kaymaya başlamıştır. Günümüzde Türkiye'nin taşımacılığının %94,8 i karayolu taşımacılığı ile %5,3 ü deniz yolu taşımacılığı ile yapılmaktadır. Kara taşımacılığında ise, Grafik 4'de de görüleceği gibi kara yolu taşımacılığının oranı hızla yükselir iken, demir yolu taşımacılığı hızla düşmektedir.

Grafik 4. Türkiye'de Kara ve Demiryolu Sistemleri Kullanımının Yıllar İtibariyle Değişim Süreci

Kaynak: Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Veriler Analiz Edilmiştir

Dış ticaretimizde ise taşımacılık daha farklı bir görünüm sergilemektedir. 2003 verilerine göre toplam ihracatın miktar bazında %80,5'i deniz yolu, %18,2'si kara yolu, %0,2'si hava yolu taşınmaktadır. Fakat değer bazında %49,2'si deniz yolu, %43'ü kara yolu, %6,8'i hava yolu ile taşınmaktadır.³⁴ Yani yükte hafif değerde pahalı olan malların taşımacılı hava yolu ile tercih edilmekte, bu durum tonaj arttıkça ve değer düştükçe kara yolu ve ardından deniz yolu taşımacılığına doğru

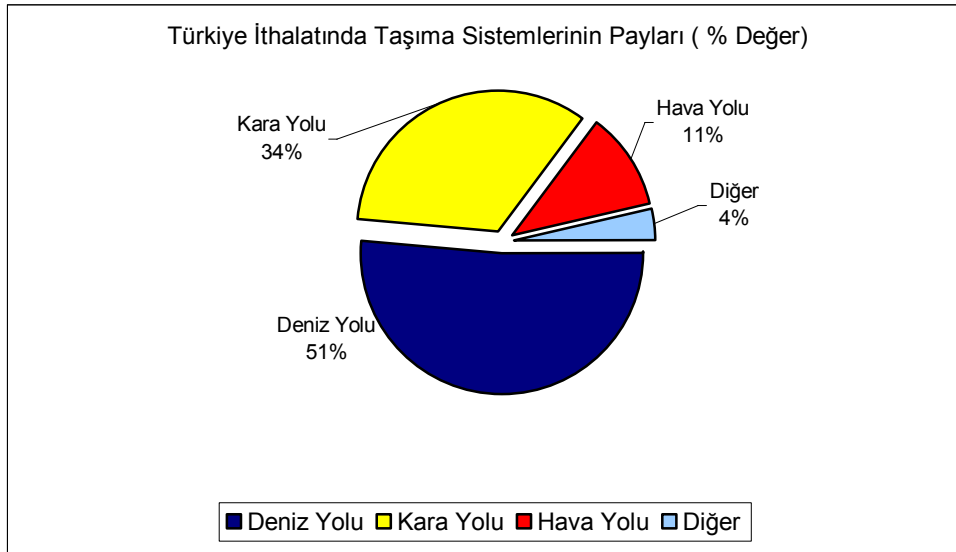
³⁴ A.g.e., s. 85.

kaymaktadır. Bunun temel nedeni ise taşımacılık maliyetlerinin hava yolu, karayolu ve deniz yolu şeklinde sıralanarak azalmasıdır.

İthalatta ise 2003 yılı verilerine göre, miktar bazında, toplam ithalatın %91,1'i deniz yolu, %6,7'si kara yolu, %2,1'i boru hatlarının da içinde bulunduğu diğer taşımacılık sistemleri, %0,1'i hava yolu ile taşınmaktadır. Değer bazında ise sıralama %57,3'ü deniz yolu, %25'i kara yolu, %12,2'si hava yolu ve %4,8'i boru hatlarının da içinde bulunduğu diğer taşımacılık yolları şeklinde sıralanmaktadır. Diğer taşımacılık yolları şeklinde tanımlanan yapı demir yolu, posta, boru hattı ve elektrik enerjisi sistemlerinden oluşmaktadır.³⁵

Grafik 5. Türkiye İthalatında Taşıma Sistemlerinin Payları

1992–2003 (%değer)

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 86.

1999–2003 yılları arasında Türkiye'nin yapmış olduğu ithalat içerisinde değer bazında ithalatın %51'i deniz yolu ile taşınır iken, %34'ü kara yolu ile taşınmış ve %11 gibi bir oran ise hava yolu ile taşınmıştır. Demir yolu, posta, boru hattı gibi

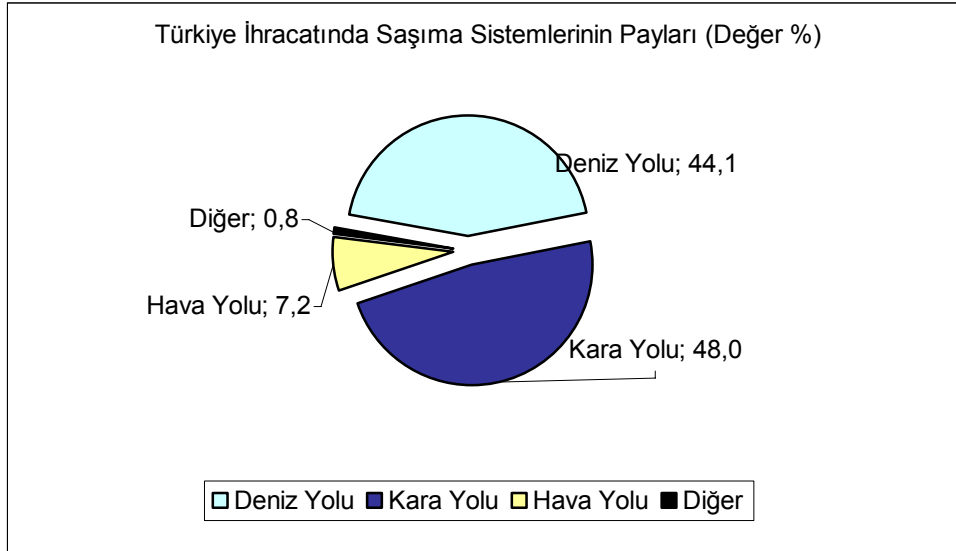
³⁵ A.g.e., s. 86.

diğer unsurlar ile yapılan taşımacılığın toplam taşımacılık içerisindeki oranı %4'te kalmıştır.

Fakat miktar bazında taşımacılık sistemlerinin paylarına baktığımızda görünüm oldukça farklıdır. Taşınan toplam yükün %92–94 oranında büyük bir kısmı deniz yolu ile taşınmaktadır. Kara yolunun oranı %5'lere gerilemektedir. Havayolu %0,1 ve diğer sistemler ile taşınan yükün oranı %2–3 dolayında seyretmektedir.³⁶

İthalatta toplam taşımacılığın miktar bazında %40'a yakın bir bölümü Türk şirketleri ile yapılırken %60'lık pay yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Taşımacılık sistemleri içerisinde baktığımız zaman kara yolu taşımacılığı dışındaki taşımacılık sistemlerinde de aynı oransal paylaşım görülmektedir. Fakat kara yolu taşımacılığında Türk şirketlerinin oranı diğer bazında %80 dolayında seyretmektedir. Bu faktör ile birlikte toplam ithalat içerisinde diğer bazında Türk şirketlerinin payları %55 dolayındadır. Yabancı şirketler %45 dolayında bir pay almaktadırlar.³⁷

**Grafik 6. Türkiye İhracatında Taşıma Sistemlerinin Payları
1992–2003 (% değer)**

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara 2005, s. 86.

³⁶ A.g.e., s. 86.

³⁷ A.g.e., s. 85–86.

2.2. Ortadoğu Ülkeleri ile Yapılan Dış Ticarete Taşımacılık Sistemi

Ortadoğu ile yapılan dış ticareti incelediğimizde yapılan mal taşımacılığının tamamına yakınının karayolu taşımacılığı ile yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Kerkük-Yumurtalık boru hattı ham petrol taşımacılığında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Fakat Ortadoğu ile yaptığımız taşımacılığın karayolu ağırlıklı yapılıyor olması maliyetlere de yansımaktadır. Bu durum Türkiye'nin bölgedeki ihracatını arttırmada önemli bir engel olduğu görülebilir. Öte yandan bölge ülkeleri bu durumu çözme yolunda projeler geliştirir iken Türkiye art arda yaşamış olduğu ekonomik krizler ve bilinçli bir ulaştırma stratejisi eksikliğinden dolayı konuya kayıtsız kalmaktadır. İran Türkmenistan ile gerçekleştirdiği demiryolu bağlantısını Basra Körfezi'ne kadar indirmeyi başarmıştır. Bununla birlikte Irak üzerinden Suriye'nin Lazkiye limanına demiryolu bağlantısı oluşturulması için girişimlerin artması, enerji konusunda İsrail'in kendi toprakları üzerinden geçen alternatif bir boru hattı için girişimlerini sürdürmesi önümüzdeki dönemlerde Türkiye'nin uluslararası transit taşımacılığı ve dolayısıyla dış ticaretine olumsuz etkilenebilir.

Dünyadaki uluslararası yük taşımacılığı 300 milyar dolar değerinde olduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin payı sadece %1 oranında kalmaktadır.³⁸ Yunanistan'ın deniz taşımacılığında yapmış olduğu yatırımlar ile son on yıl içerisinde payını %17'lere çıkarması Türkiye gibi üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkenin sahip olduğu potansiyeli ortaya koymaktadır. Artan deniz taşımacılığımız ile Mersin ve İskenderun limanlarından Suriye ve İsrail limanlarına yapılacak ucuz maliyetli taşımacılık Türkiye'ye önemli bir maliyet avantajı sağlayacağı ve taşımacılık alanında da ciddi bir gelir kalemi yaratacağı öngörülmektedir.

Ayrıca Suriye, İran ve Irak ile mevcut demiryolu hatlarının bakıma kavuşturulması, kaliteli ve hızlı tren taşıma sistemlerinin devreye sokulması bölge ticaretini canlandırıp; dış ticarete Türkiye lehine önemli kazanımlar ortaya çıkaracağı

³⁸ DTM, 'Etkin Dağıtım Sistemi ve Lojistik Yönetimi' <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/III-9.htm>

öngörülmektedir. Fakat bu projelerin maliyetinin çok yüksek olması ve bölge ile yapılan dış ticarete yeteri kadar ilgi gösterilmemesi nedeni ile bu konudaki yatırımları geciktirmektedir.

2.3. Dünya Taşımacılık Sistemi ve Avrupa Birliği Taşımacılık Politikası

Uluslararası hizmet ticaretinin %24'lük kısmını taşımacılık sektörü oluşturmaktadır. Dünya ticaretinde ise malların %90'lık kısmı deniz yolu ile taşınmaktadır. Kapıdan kapıya teslim sistemi içerisinde kara taşımacılığı önemli bir avantaj elde etse de mesafenin uzaması ve taşınan yükün artması ile oluşan yüksek maliyet nedeniyle tercih edilmemektedir. Örneğin 75 bin ton maden taşıyan bir yük gemisinin taşıdığı yükü taşıyabilmek için 2000 tır gerekmektedir.³⁹

Tablo 12. Dünya Deniz Ticaretinde Taşınan Başlıca Yükler ve Miktarları (milyon ton)

Dünya Deniz Ticaretinde Taşınan Başlıca Yükler ve Miktarları (milyon ton)									
	Ham Petrol	Petrol Ürün.	Demir	Kömür	Tahıl	Boksit ve Al.	Fosfat	Diğer	Toplam
1999	1.550	415	411	482	220	53	30	2.008	5.169
2000	1.608	419	454	523	230	53	28	2.119	5.434
2001	1.585	412	445	560	220	51	27	2.135	5.435
2002	1.575	420	445	575	230	52	26	2.185	5.505

Kaynak: Dünya Gazetesi

1998 yılında Avrupa mal taşımacılığının %44'ü karara taşımacılığı ile yapılmıştır. Önlem alınmaz ise 2010 yılına gelindiğinde bu oranın %47 ye çıkması beklenmektedir. Avrupa taşımacılık konusunda orta ve uzun vadede hala karayolu taşımacılığını tercih etmektedir. Avrupa da 1990 yılında %11 olan demiryolu taşımacılığı, 1998 yılında %8,4 e gerilemiştir. Önlem alınmaz ise bu oranın 2010 yılında %7 ye düşeceği beklenilmektedir.⁴⁰

³⁹ A.g.e. <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/III-9.htm>

⁴⁰ A.g.e. <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/III-9.htm>

Ortadoğu ülkelerinin yapmış olduğu ihracatta taşımacılık deniz yolu taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı ile yapılmaktadır. Önemli ihraç limanlarından yüksek tonajlı gemiler ile petrol uluslar arası pazara yönlendirilmektedir. Bununla birlikte taşımacılık maliyetini düşürmek ve enerji taşımacılığını daha güvenli kılabilmek için boru hattı taşımacılığına verilen önem artmaktadır.

2.4. Türkiye Açısından Taşımacılığın Önemi

Türkiye oldukça fazla kara ve deniz sınırı olan, komşu sayısı oldukça fazla, jeopolitik önemi tüm dünyaca kabullenilmiş bir ülkedir. Gelişmiş ekonomiye sahip Avrupa Birliği ülkeleri ile az gelişmiş olan Ortadoğu ve Hazar bölgesi ülkeleri arasında bir köprü niteliğindedir.

Avrupa ülkeleri sanayisi gelişmemiş bu pazarlara ulaşmak için en uygun, en ucuz ve en güvenilir bir şekilde ulaşmak istemektedirler. Yine aynı şekilde bu bölgelerde bolca bulunan yeraltı enerji kaynaklarını ve ihtiyaç duydukları diğer hammaddeleri ithal etme eğilimindedirler. Bu bağlamda siyasi ve iktisadi şekillenmeler kendisini göstermektedir. Gümrük Birliği Anlaşması, Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne üyelik için aday ülke statüsü verilmesi ve yakın bir tarihte müzakerelerin başlayacak olması gibi oluşumlarda Türkiye'nin stratejik öneminin etkisi çok büyüktür. Son dönemlerde yapılan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Mavi Akım Projesi, İran ile yapılan enerji anlaşması, Kerkük-Yumurtalık boru hattının tekrar faaliyete geçecek olması Türkiye'yi enerji taşımacılığında dünyanın en önemli ülkelerden birisi yapacaktır.

Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak deniz taşımacılığında yetersiz bir konumda olan Türkiye bu alanda yapacağı atılımlar ile güçlü olan karayolu taşımacılığının da katkısıyla önemli siyasi ve iktisadi kazanımlar elde edebilecektir. Ayrıca sınır ticaretinin bulunduğu ülkeler ile demir yolu hatlarının kurulması ve var olan hatların güçlendirilmesi taşımacılıkta maliyet açısından Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

3. PETROLÜN TÜRKİYE ve BÖLGE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

3.1. Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı ve Ekonomisine Etkileri

Tablo 13'de de görüleceği gibi petrol ithalatının Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı %9 seviyesindedir. GSMH'nın %2 sinin üzerinde bir rakama tekabül etmektedir.⁴¹ Dış ticaret açığının sürekli olarak arttığı ve belirli periyotlarda Türkiye'yi ekonomik kriz ile birlikte devalüasyona sürüklediği bir iktisadi yapı içerisinde enerjiye bu denli dışa bağımlılık ve yüksek maliyetin uzun süreli finansmanında sıkıntıların sürececeği bir gerçektir. Gerek Kerkük-Yumurtalık, gerekse Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatlarının tam kapasite ile faaliyete geçirilmesi içe bu ağır fatura bir nebze de olsa hafifletilebilecektir. Fakat uzun süreli enerji politikası bakımından, gerek maliyet gerekse tek kaynağa bağımlı olmama açısından nükleer enerji alanında yatırımların gerekliliği gündemdedir. Sanayisi giderek artan bir oranda büyüyen; büyüme rakamlarını yukarılara çeken öncü sektörlerinin imalat sanayi sektörlerinden oluşan Türkiye çevresel kayıplarına ve yapılan itirazlarına rağmen bu alanda önemli yatırımların yapılması büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Tablo 13. Petrol İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı

YIL	TOPLAM İTHALAT (MİLYON DOLAR)	PETROL İTHALATI (MİLYON DOLAR)	PETROL İTHALATININ PAYI (%)
1996	43.627	3.416	7,83
1997	48.559	3.194	6,58
1998	45.921	2.084	4,54
1999	40.671	2.755	6,77
2000	54.503	4.208	7,72
2001	41.399	3.878	9,37
2002	44.756	4.088	9,13

Kaynak: DTM, 2003 Verilerinden Derlenmiştir

⁴¹ YILDIRIM, Sevil, 'Dünyada ve Türkiye'de Petrol', DTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 25-31.

Türkiye imalat sanayinde hızla büyümekte olan gelişmekte olan ülkeler sınıfındadır. Bu bakımdan benzer ülkelerde de olduğu gibi Türkiye'nin enerjiye olan talebi yıllar itibariyle artmaktadır. Bu artış GSMH'daki artışın önünde seyretmektedir. Tablo 14'te de görüleceği gibi 1996 yılında GSMH 184 milyar dolar iken Türkiye'nin petrol ithalatı 3,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yani 1996 yılında GSMH'dan petrole ayrılan pay %1,86'dır. 2002 yılına gelindiğinde GSMH 180 milyar dolar iken, petrol ithalatı 4,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. GSMH'dan petrole ayrılan pay %2,27'ye çıkmıştır. Rakamların bu şekilde oluşmasında, 1999 Marmara depreminin ve Türkiye ekonomisinin 2001 yılında yaşamış olduğu ekonomik krizin etkisi büyüktür. Bu sıkıntılar nedeni ile GSMH'da önemli daralmalar görülmüştür.

Tablo 14. GSMH'dan Net Petrol İthalatına Ayrılan Pay

YIL	PETROL İTHALATI (milyon \$)	PETROL İHRACATI (milyon\$)	NET PETROL İTHALATI (milyon\$)	GSMH (milyon\$)	PETROLE AYRILAN PAY (%)
1996	3.415	0	3.416	183.969	1,86
1997	3.194	0,5	3.194	196.991	1,62
1998	2.083	2.6	2.081	212.014	0,98
1999	2.754	5.1	2.750	190.878	1,44
2000	4.208	4.7	4.204	200.157	2,10
2001	3.877	2.9	3.875	148.198	2,61
2002	4.087	3.2	4.085	179.898	2,27

Kaynak: DTM, 2003 Verilerinden Derlenmiştir

3.2. Türkiye'nin Petrol Üretimi ve Tüketimi

Türkiye'de tüketilen petrolün ortalama olarak %88,5'i ithalat ile karşılanmaktadır. Dışa bağımlılığın bu denli yüksek olması alternatif enerji kaynaklarını beraberinde getirmektedir.

Tablo 15. Tüketilen Petrol İçinde İthalatın Payı

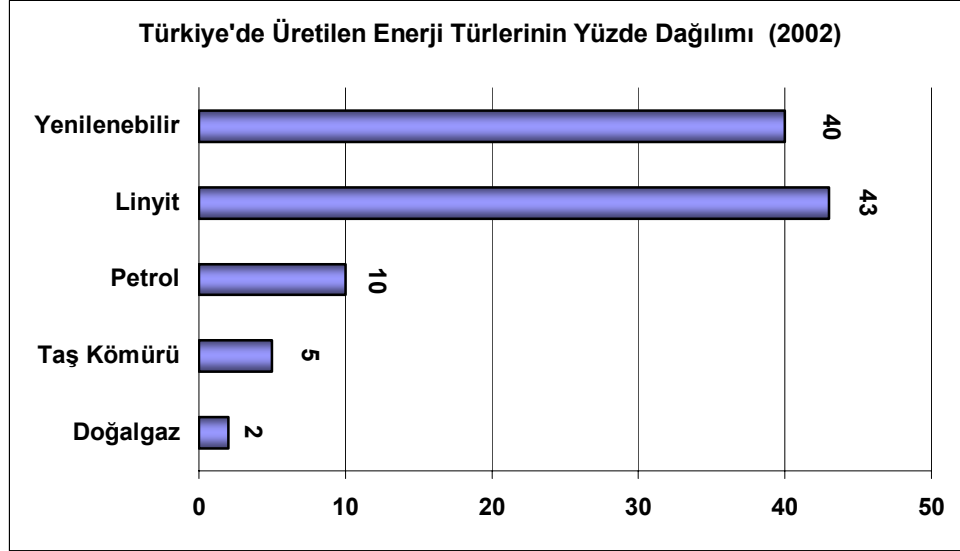
YIL	TOPLAM YERLİ ÜRETİM (TON)	İTHAL EDİLEN HAM PETROL (TON)	TOPLAM TÜKETİLEN HAM PETROL (TON)	DIŞA BAĞIMLILIK (%)
1997	3.457	23.324	26.781	87,09
1998	3.224	23.791	27.015	88,07
1999	2.940	22.837	25.777	88,59
2000	2.749	21.363	24.112	88,60
2001	2.551	23.142	25.693	90,07

Kaynak: YILDIRIM, Sevil, 'Dünyada ve Türkiye'de Petrol', DTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003

Tablo 15'te de görüleceği gibi Türkiye'de tüketilen petrolün önemli bir bölümü ithalat ile karşılanmaktadır. Yurt içi üretim oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda dışa bağımlılık %90'a yakın bir orandadır.⁴²

⁴² A.g.e., s. 34.

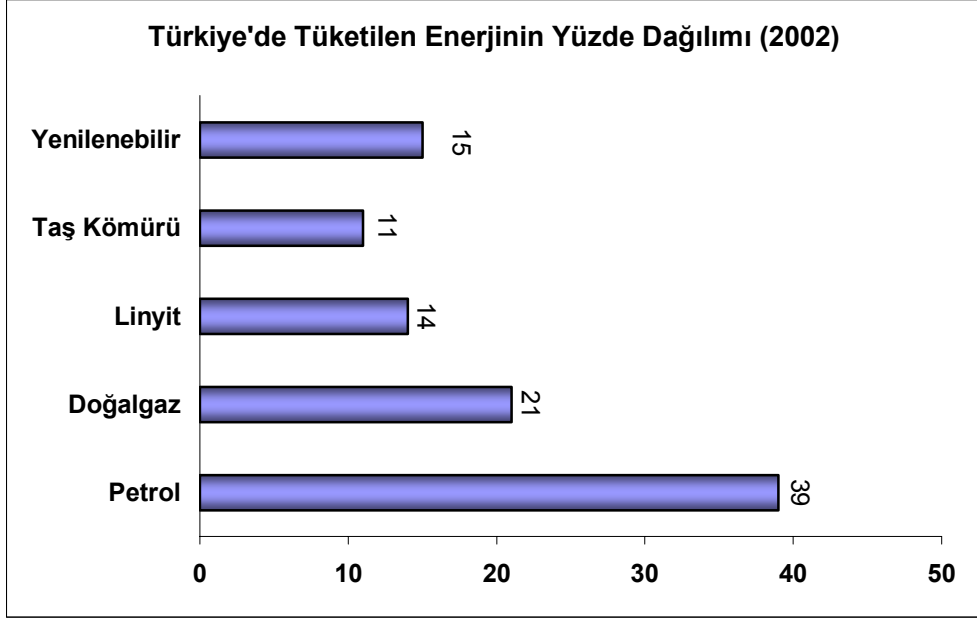
Grafik 7. Türkiye’de Üretilen Enerji Türlerinin Dağılımı 2002 (%)

Kaynak: TPAO, 2002 Verilerinden Derlenmiştir.

Türkiye’de üretilen petrolün %75’i TPAO tarafından ortaya konmaktadır. İkinci sırayı Shell firması almaktadır. Grafik 7’de de görüldüğü gibi Türkiye’nin toplam enerji üretiminde petrolün payı 2002 yılı rakamlarına göre %10 dolayındadır. İlk sırada %43’lük oranı ile linyit yer almaktadır. Doğal gaz üretimi ise %2 de kalmıştır.

Grafik 8. Türkiye’de Tüketilen Enerji Türlerinin Dağılımı 2002 (%)

Kaynak: DİE 2002 Verilerinden Derlenmiştir.

Grafik 8’de de görüldüğü gibi Türkiye’nin enerji tüketiminde ise ilk sırayı %39’luk oran ile petrol almaktadır. Ardından %21 ile doğalgaz ve %14 ile linyit gelmektedir. Fakat son yıllardaki trend bu pay içerisinde Doğal gazın sürekli olarak payını arttırdığının, petrol ve linyitin payının ise sürekli olarak azaldığını ortaya koymaktadır.

3.3. Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile Enerji İlişkileri

Ortadoğu bölgesi petrol rezervleri bakımından dünyanın en önemli bölgesidir. Petrolün çıkartımı ve fiyatlandırması konusunda en önemli kuruluş olan OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries)’in üyelerinin büyük bir kısmı Ortadoğu ülkelerinden oluşmaktadır. 14 Eylül 1960 tarihinde Bağdat’ta İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından kurulmuştur. Günümüzdeki üyeleri Cezayir, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezüella’dır. Yani üyelerinin büyük

çoğunluğu Ortadoğu ülkelerinden oluşmaktadır. Örgütün amacı zarar verici fiyat dalgalanmalarını önlemek ve uluslar arası petrol piyasasını istikrara kavuşturmaktır. Mart ve Eylül olmak üzere yılda iki kez toplanır. Bunu yanı sıra olağan üstü toplantı çağrısı yapabilmektedir. Petrol ihracatının %55'i bu ülkeler tarafında yapılmaktadır.⁴³ Petrol üretiminde bölgesel yoğunlaşmalarda ise %30'luk bir oran ile petrolün en fazla üretildiği bölge Ortadoğu ülkeleridir. Ortadoğu ülkelerini %18'lik bir oran ile Kuzey Amerika izlemektedir. Üretimde %12'lik bir oran ile eski Sovyet ülkeleri pay sahibidir. Dünya petrol tüketiminde ise %30 pay sahibi olan Kuzey Amerika'yı, %22'lik pay ile Avrupa izlemektedir.⁴⁴

Petrol Ortadoğu ülkelerinden çıkartılıp gelişmiş ülke pazarlarında tüketilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri petrolün transferi açısından da oldukça önemlidir. Petrolün uluslar arası taşımacılığında elde edilebilecek önemli bir pay ile Türkiye'nin petrol harcamalarının bir bölümü karşılanabilmesi mümkün olabilecektir.

Türkiye İran, Irak ve Suriye'den düzenli olarak petrol ithal etmektedir. İran'dan petrolün yanı sıra önemli miktarda doğal gaz alımı da yapılmaktadır. Bununla birlikte Kuveyt'ten de petrol alımı yapılmaktadır. Fakat 2001 yılında Kuveyt'ten petrol alımı durdurulmuştur.⁴⁵

II. Körfez Savaşı öncesi dönemde T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Irak Petrol Bakanlığı arasında 1996 yılında petrol sahası geliştirme projesi için anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma BM ambargosunun kalkması ile birlikte hayata geçirilecekti. Fakat savaş sonrası yapılan anlaşmanın geçerliliği hala belirsizliğini

⁴³ A.g.e.,s. 40–43.

⁴⁴ A.g.e.,s. 16–17.

⁴⁵ DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

korumaktadır. Bunun yanı sıra Suriye ile petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri konusunda müzakereler sürmektedir.⁴⁶

4. DIŞ TİCARETİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE BUNLARIN TÜRKİYE-ORTADOĞU ÜLKELERİ DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

Küresel dış ticaretin önünde en büyük engeli tarife araçları oluşturmaktadır. Bu bağlamda en önemli engel gümrük vergileridir.⁴⁷ Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler iç piyasalarına koruyabilmek için yüksek gümrük vergileri ile önlem alma yoluna gitmektedirler. Globalleőme süreci ve birtakım ekonomik entegrasyonlar ile bu engellerin ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi hedeflenmektedir.⁴⁸

Türkiye'nin imzalamıő olduğu Gümrük Birliği Anlaşması bunun en bariz örneğidir. Bunun yanı sıra Serbest Ticaret Anlaşmaları ile ülkeler arasındaki ikili ticarete engeller aőılmaya çalıőılmaktadır. Türkiye ihracatının büyük bir kısmını Avrupa Birliği ülkelerine yapmaktadır. Avrupa Birliği genişleme ülkeleri (AB 10) ile ticaret hacmi sürekli artış eğilimdedir. Yine aynı Şekilde Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalanan ülkeler ile dış ticaret hacmi yıldan yıla artış seyrindedir.⁴⁹

Ortadoğu ülkeleri genel olarak kiő başına düşen gelir düzeyleri yüksek petrol gelirleri ile yüksek olsa da, az gelişmiş ve dış ticaretlerinin önünde bulunan büyük engelleri ortadan kaldıramamıő ülkelerdir. Yine aynı Şekilde nüfuslarına oranla düşük olan toplam talep düzeylerinde ve iç piyasa iőleyiőlerinde benzer engellerin ortada olduğu görölmektedir. Genel olarak geleneksel yönetim tarzlarından kaynaklanan bu engeller zaman içerisinde ortadan kalkma eğilimindedir. Bu bakımdan en katı tutumu sergileyen İran dahi ithalatı serbest bırakılan ürünler listesine her geçen gün yeni eklemeler yapmaktadır.

⁴⁶ A. g. e. <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

⁴⁷ CARBAUGH, Richard, International Economics, 5th Edition, New York, 1995.

⁴⁸ Dış Ticarete Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayi İçin Eylem Planı, Yay. NO: T/98, TÜSİAD İstanbul 1998, s. 233.

⁴⁹ ATİLLA, Ali, a.g.e., s. 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ BAZI ORTADOĞU ÜLKELERİNİN GENEL YAPISI VE BU ÜLKELERİN TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

1. İSRAİL

1.1. İsrail Devletinin Genel Yapısı

15 Mayıs 1948 tarihinde Yahudiler İngilizlerin Filistin'den çekilmeleri ile İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan ettiler. BM'lerin desteği ile bölge ülkelerinin tüm itiraz ve engelleme çabalarına rağmen bu gün mevcut olan İsrail Devleti'nin temelleri atıldı. Tüm bu karmaşa dönemi İsrail devletini geçen bu süre zarfında gerek siyasi gerekse iktisadi anlamda etkilemiştir. Ve zaman içerisinde bölgedeki yalnızlığının bir uzantısı olarak bu gün tanımlanan İsrail devletinin ekonomik ve siyasi çizgisi oluşmuştur.

Başkenti Tel-Aviv kentidir. Yüz ölçümü 20.770 km² olan ülkede 2004 nüfus sayım sonuçlarına göre 6,199 milyon insan yaşamaktadır. İşgücü 2,1 milyon ve işsizlik oranı %8,9 oranındadır. Nüfusun %80'i Yahudi'dir. Avrupa ve ABD doğumlu Yahudiler Yahudi nüfusun %32'sini oluşturmakta iken İsrail doğumlu Yahudilerin oranı %20'de kalmıştır. Parlamenter Demokrasi ile yönetilmektedir. Para birimi Yeni İsrail Şekeli (NIS)'dir. 1995 yılında %10'un üzerinde seyreden enflasyon oranı 1999 yılında itibaren %5'in altına çekilmiştir. Kişi başına düşen gelirden ise 19800 dolar yakalanmıştır. Yüksek gelirli gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan İsrail özellikle ileri teknolojinin hakim olduğu sektörlerle yönelmeyi tercih etmiştir. Ülkede 2001 yılında her bin kişiye 245,9 kişisel bilgisayar düşmektedir. Teknoloji yatırımları konusunda oldukça geri kalmış bir bölgede bulunmasına rağmen İsrail Gelişmiş ülkelerin ortalaması olan 416 bilgisayarlık seviyeye yakın bir noktadadır.

Yine aynı şekilde her bin kişiye düşen mobil telefon 808 adet iken, gelişmiş ülkeler ortalaması olan 607 rakamının oldukça üstündedir.⁵⁰

Ekonomik yapı ise %59,5 oranında hizmet sektörü, %37,7 oranında sanayi sektörü ve %2,2 oranında tarım sektöründen oluşmaktadır.⁵¹ Tarım sektörünün ekonomi içerisindeki payı bu denli küçük olmasına rağmen tarım sektöründe modern tarım teknikleri, kaliteli tohum için yapılan AR-GE çalışmaları ve kolektif tarım çiftlikleri sayesinde bölgede kendi kendine yetebilen yegâne ülkedir.

1.2. İsrail Dış Ticaretinin Yapısı

İsrail'in 2002 yılında toplam ihracatı 29 milyar 513 milyon dolar düzeyinde gerçekleşirken, ithalatı 35 milyar 517 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.⁵² Toplam 65 milyar ticaret hacmi ve kişi başına düşen yüksek geliri ile Türkiye açısından önemi giderek artan bir Pazar haline gelmiştir.

İthalatındaki ürün yapısını incelediğimiz zaman; sanayi ürünleri olarak taşıt araçları ve yan sanayi, elektrikli cihazlar, kâğıt, karton, kimyasallar, mobilya, iş makineleri ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Türkiye açısından düşünüldüğünde İsrail'in ithalatının ağırlığını oluşturan bu ürünlerde dış ticaretimiz lehine payımızı arttırmamız imkan dahilindedir. Tarım ürünleri arasında bitkisel yağlar, şeker, tütün ve tütün mamulleri, yaş ve kuru meyve, sebze ve mamulleri, fındık, margarin gibi ürünlerde Türkiye ihracatını arttırabilecek potansiyele sahiptir.

İsrail son dönemlerde yatırımlarını biyo-teknoloji, yazılım, telekomünikasyon, teknoloji ürünleri tasarımı, yarı iletkenler gibi daha çok bilgi yoğun, getirisi yüksek, ileri teknolojinin hakim olduğu sektörlerle kaydırmıştır. Bu alanda önemli AR-GE

⁵⁰ <http://www.countryreports.org/country.asp?/countryid=189&countryname=israel>

⁵¹ A.g.e

⁵² İsrail İhracat Enstitüsü,

http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=9&ArticleID=348

yatırımları sürmektedir. Bununla birlikte İsrail taşımacılık sistemi üzerine önemli alt yapı yatırımlarını sürdürmektedir.

Hızlı tüketim malları bazında ise İsrail'in taşıdığı gelişmiş perakende dağıtım ağı bu sektörlerde üretim yapan Türk firmaları için alt yapısı sağlam önemli bir pazar oluşturmaktadır.⁵³

Tablo 16. İsrail İthalatının Sektörel Dağılımı

İsrail'in İthalatının Sektörel Dağılımı (milyon \$)						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım Ürünleri	2.299	2.424	2.423	2.255	2.277	2.288
Gıda Maddeleri	1.864	2.049	2.061	1.941	1.935	1.923
Ham Maddeler	435	375	361	314	342	365
Madencilik	2.315	2.413	2.879	2.405	2.744	4.248
İmalat Sanayi	23.147	24.525	23.466	22.571	25.862	29.042
Diğerleri	584	586	254	238	203	164
Toplam	28.344	29.949	29.023	27.469	31.086	35.742

Kaynak: GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara

İsrail'in ithalat yapısını incelediğimizde %20 ile ABD, %9,1 ile Almanya, %9 ile İngiltere, %8 ile İtalya en büyük payları almaktadırlar. Yapılan Stratejik Ticari Anlaşmasına rağmen İsrail'e yaptığımız ihracat İsrail'in ithalatı içerisinde sadece %0,2'lik bir payda kalmaktadır. İsrail'in yaptığı ihracatın ülkelere göre sıralamasında ise %31'lik pay ile ABD yine ilk sırayı almıştır. ABD yi %7'şerlik pay ile İngiltere ve Japonya izlemiştir. %5'erlik payları ile bu ülkeleri Almanya ve Belçika izlemiştir. İsrail'in ihracatında ilk sırayı %40'lık pay ile sanayi ürünleri almıştır. Sanayi ürünlerinin ardından işlenmiş elmas başta olmak üzere mücevherat %24'lük oranı ile ikinci sıradadır.⁵⁴

⁵³ GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara, s.14-20.

⁵⁴ http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=9&ArticleID=348

İsrail'in ithal ettiği ürünlerde ise %44'lük oran ile hammadde ithalatı ilk sıradadır. Ardından %17'lik oranda işlenmemiş elmas başta olmak üzere değerli madenler ve mücevherat ikinci sırayı alır iken, yatırım mallarının oranı %16 kalmıştır. Tüketim mallarının toplam ithalatın içerisindeki payı ise sadece %14'te kalmıştır.

1.3. Türkiye-İsrail Dış Ticaret İlişkileri

14.03.1996 yılında İsrail ile 'Serbest Ticaret Anlaşması' imzalanmıştır. Anlaşma 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bunun yanı sıra yine aynı tarihte; 14.03.1996 yılında 'Ticari, Ekonomik, Sinaî, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması', 'Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması' ve 'Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması' imzalanmıştır. İşbirliği anlaşması imzalandığı andan itibaren, diğer anlaşmalar ise 1998 yılında itibaren yürürlüğe girmiştir. Tüm bu anlaşmalar ile İsrail ile ticari ilişkilerin yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Fakat gerçekleşen ticari ilişkiler henüz beklenen düzeye ulaşamamıştır.⁵⁵

Tablo 17. Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Genel Yapısı

Türkiye-İsrail Dış ticaret Yapısı				
	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1999	585.238	298.257	883.495	286.981
2000	650.142	505.482	1.125.239	118.831
2001	805.218	529.489	1.334.707	275.729
2002	861.434	544.467	1.405.901	316.967
2003	1.082.998	459.488	1.542.486	623.510

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara 2005, s. 54.

⁵⁵ ÇAMLİBEL, Nurdan, 'Türkiye-İsrail Ekonomik ilişkileri', Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2001, s. 1.

Tablo 18. İsrail'e Yapılan İhracatta Önde Gelen Fasılların Yapısı

01-12/2003, İSRAİL İhracat Rakamları		
1	DEMİR VE ÇELİK	166.759
2	MOTORLU KARA TAŞITLARI, TRAKTÖR, BİSİKLET, MOTOSİKLET VE DİĞER	157.962
3	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	44.908
4	İNCİLER, KIYMETLİ TAŞ VE METAL MAMULLERİ, MADENİ PARALAR	42.432
5	KÂĞIT VE KARTON; KÂĞIT HAMURUNDAN KÂĞIT VE KARTONDAN EŞYA	42.281
6	DEMİR VEYA ÇELİKTE EŞYA	40.165
7	ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	39.783
8	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR, ALETLER, PARÇALARI	38.576
9	SERAMİK MAMULLERİ	36.702
10	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	31.711
11	PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	31.277
12	TUZ, KÜKÜRT, TOPRAK VE TAŞLAR, ALÇILAR VE ÇİMENTO	27.720
13	BAKIR VE BAKIRDAN EŞYA	27.514
14	ÖRME GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	25.259
15	MOBİLYALAR, AYDINLATMA, REKLÂM LAMBALARI, PREFABRİK YAPILAR	22.442
16	TAŞ, ALÇI, ÇİMENTO, AMYANT, MİKA VB MADDELERDEN EŞYA	21.529
17	SABUNLAR, YÜZEY AKTİF ORGANİK MADDELER, YIKAMA-YAĞLAMA MADDE.	16.627
18	MENSUCATTAN MAMUL DİĞER EŞYA, KULLANILMIŞ EŞYA, PAÇAVRALAR	16.530
19	ALUMİNYUM VE ALUMİNYUM EŞYA	15.176
2003 YILI İSRAİL'E YAPILAN TOPLAM İHRACAT		1.082.998

Kaynak: DTM 2004 Verilerinden Derlenmiştir.

İlerleyen yıllarda Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin gelişmesi ve bu ilişkilerin Türkiye'deki üretim ve ticari kültüre yansımaları ile birlikte ticarete yakalanacak uluslararası standardizasyon ile İsrail ile dış ticaret hacmi oldukça fazla büyüme potansiyeline sahip olduğu öngörülmektedir. İsrail Türkiye'nin dış ticaret dengesinde fazla verdiği ender ülkeler arasındadır. Türkiye'nin ihracatında mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu üretim mallarının İsrail ithal ettiği mallar içerisinde önemli bir pay oluşturması ve İsrail'in komşu ülkeleri ile ilişkilerinin siyasi anlamda kötü olması ve bu ülkelerin üretim mallarında kalite standardı bakımından Türkiye'nin oldukça gerisinde olması Türkiye'nin büyük bir avantajıdır. İsrail'e yapmış olduğumuz ihracattaki büyüme hızı toplam ihracatımızdaki büyüme hızının oldukça üzerinde olup ortalama %23 dolayındadır. İsrail'den yapmış olduğumuz ithalatın büyüme hızı ise toplam ithalatımızdaki büyüme hızının oldukça geride kalarak %6 dolayındadır.

Sadece 2000 yılında Marmara depreminin etkisinden dolayı ihracatımız %6'lık bir artış ile sınırlı kalır iken, ithalatımız %69 oranında sıra dışı bir artış göstermiştir.

2. SUUDİ ARABİSTAN

2.1 Suudi Arabistan Devletinin Genel Yapısı

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden itibaren bölgede bir devlet çalışmaları sürdürülmüştür. 22 Eylül 1932 yılında Kral Abdülaziz Suudi Arabistan Kraliyet Devleti'ni ilan etmiştir.⁵⁶

2.2. Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Genel Yapısı

Suudi Arabistan ekonomisi petrol ve yan sanayisine bağımlı bir ekonomidir. Toplam bütçe gelirleri içersinde petrol gelirlerinin payı %80'nin üzerindedir. Dünyada petrol rezervleri bakımında en zengin ülke Suudi Arabistan'dır. Gerektiği zaman petrol üretimin arttırarak Dünya petrol arzında değişiklik yaratabilen Suudi Arabistan bu bağlamda OPEC'in en önemli üyelerinden birisidir. Fakat GSMH'nin %120'sinin üzerine çıkan iç borç stoku ve kişi başına düşen milli gelirin hızla düşmesi Suudi Arabistan Ekonomisinin giderek kötüleştiğini gözler önüne sermektedir. 1981 yılında 29.000 dolar olan kişi başına düşen gelir, 2000 yılında 6.000 dolara gerilemiştir. Fakat son iki senedir süregelen petrol fiyatlarındaki artış ve dünyada ham petrol varil fiyatının orta vadede 40–43 dolar bandında rijitlenme beklentisi Suudi Arabistan ekonomisinde makro ekonomik dengeler açısından olumlu gelişmeler olmuştur. Zira petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir artış bile Suudi Arabistan ihracat gelirlerini yıllık 2,9 milyar dolar arttırabilmektedir. İhracatın %95'i, bütçe gelirlerinin %80'i ve GSMH'nin %40'ından fazlasının petrole dayalı sektörlerden oluşması Suudi

⁵⁶ MARUFOĞLU, Sinan, 'Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye İlişkileri', Marmara Üniversitesi, 1998, İstanbul, s. 195–197.

Arabistan ekonomisinin ne denli petrole bağımlı bir ekonomi olduğunu ortaya koymaktadır.

Suudi Arabistan bu durumu tersine çevirebilmek için 'VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önlemler alarak hedefler belirlemiştir. Bu plana göre 2005 yılında petrol dışı sektörlerin GSMH içerisindeki payının %72 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Suudi Arabistan sadece kesinleşmiş petrol rezervleri ile (261 milyar varil) ile dünya petrol rezervlerinin %25'ine sahiptir. Bununla birlikte Suudi Arabistan'ın üretim ve araştırma konusunda oldukça fazla maliyet avantajı bulunmaktadır. Dünyada ortalama varil başına petrolün keşif maliyeti 4 dolar ve üretim maliyeti ise 5 dolar iken, Suudi Arabistan'da yeni keşif maliyeti 10 cent ve üretim maliyeti ise 1,5 dolar seviyesindedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan oldukça ciddi bir maliyet avantajı elde etmektedir.

Suudi Arabistan petroleri ARAMCO isimli devlet tarafından işletilen bir kurum tarafından çıkarılmaktadır. Şirket 2000–2004 yılları arasında üretim kapasitesini arttırmak, yeni havzaları belirlemek ve petrol yan sanayisini güçlendirmek için 15 milyar dolarlık yatırım planı belirlemiştir.⁵⁷

Rafineri konusunda Suudi Arabistan kapasitesine göre oldukça geridedir. Aylık sadece 54 milyon varil petrol rafineri edilebilmektedir. Aylık petrol üretimi ise 280 milyon varilin üzerindedir. Aylık iç tüketim ise 39 milyon varil seviyesindedir. Geri kalan kısım ise ihraç edilmektedir. Çıkarılan petrolün sadece %19,2'si rafineri edilebilmektedir. Diğer kısmı ham petrol olarak satılmaktadır. Bu durum ise Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinin potansiyelinin oldukça gerisinde kalmasına neden olmaktadır. ARAMCO'nun yatırım planı ve öngörülen beş yıllık kalkınma planı rafineri kapasitesini yukarılara çekme yönündedir.

⁵⁷ GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, a.g.e., s. 20-24.

Suudi Arabistan ihracatını ABD, Avrupa Birliği, Japonya başta olmak üzere gelişmiş ũlkelere yapmaktadır. Gũnũmũzde bu ũlkelerin en bũyũk petrol tedarikçisi konumundadır. Fakat ABD pazarında Venezuela, Kanada ve Meksika Suudi Arabistan için önemli rakiplerdir. Suudi Arabistan petrol ihracatının %50'sine yakın bir oranını ise Asya ũlkelerine satmaktadır.⁵⁸

Suudi Arabistan petrol ihracatını limanları aracılı ile yapmaktadır. Yanbu, Juaymah ve Ras Tanura önemli ihraç limanlarındadır. Abqaiq de rafineri merkezi bulunmaktadır. Avrupa pazarına Abqaiq rafineri merkezi ile Kızıldeniz de bulundan Yanbu ihraç terminali arasındaki ham petrol boru hattı sayesinde ulaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Lũbnan ile TAPLINE (Trans-Arabian Pipe Line) boru hattı kullanılmamakta ve Irak ile olan bir diğer boru hattı ise I. Körfez Savaşı'ndan bu yana kullanılmamaktadır.

ABD dũnya petrol ũretiminin %26'sını kullanmaktadır.⁵⁹ Bu bakımdan enerji gũvenliđi açısından Suudi Arabistan ile ilişkilerini yakın tutmaktadır. 11 Eylũl eylemleri faillerinin çoğunun Suudi Arabistan kökenli olması iki ũlke arasındaki ilişkileri gerse de son dönemde ilişkiler tekrar eski rayına oturmaya başlamıştır. Fakat bir taraftan da Gũney Amerika ũlkeleri ile petrol ticareti geliştirilerek Suudi Arabistan'a bağımlılık kademeli olarak azaltılmaya çalışılmaktadır.

Suudi Arabistan ithalatının sektörel dağılımını incelendiği zaman sanayi ũrũnlerinin ithalat içerisinde önemli bir yer tuttuğu grũlmektedir. Sanayi ũrũnlerinin ardından tarım ũrũnleri ikinci sırayı yer alır. Tarım ũrũnlerinden hububat ve mamulleri, et-sũt ũrũnleri, bitkisel ve hayvansal yağlar ve meyve-sebze ithali dikkati çekmektedir. Sayılan tũm bu ũrũnler hayvansak ũrũnler hariç Tũrkiye'nin mukayeseli ũstũnlũđu mevcuttur. Tũrkiye Suudi Arabistan'ın 2000 yılı rakamlarına göre 5,6 milyar dolar olan tarımsal ithalatından payını arttırabilecek alt yapıya sahiptir.

⁵⁸ YILDIRIM, Sevil, a.g.e, s. 43–47.

⁵⁹ YILDIRIM, Sevil, a.g.e, s. 51.

Tablo 19. Suudi Arabistan İthalatının Sektörel Dağılımı

Suudi Arabistan İthalatının Sektörel Dağılımı (milyar \$)						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım Ürünleri	4.849	5.025	5.201	4.950	4.620	5.663
Gıda Maddeleri	4.521	4.723	4.889	4.648	4.338	5.375
Ham Maddeler	327	301	312	302	282	288
Madencilik	1.039	998	1.033	895	836	958
İmalat Sanayi	20.665	20.215	20.924	21.976	20.510	22.438
Diğer	1.533	1.528	1.581	2.131	2.045	1.179
Toplam	28.085	27.765	28.739	30.012	28.010	30.237

Kaynak: GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri', Veriler derlenmiştir, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara

Tablo 19'da da görüleceği gibi Suudi Arabistan ithalatının %74,5'lik bir kısmı imalat sanayi alanında gerçekleşmektedir. Ülkede petrol ve petrol yan sanayisi dışında gelişmiş sektör bulunmamaktadır. Ülke tarımsal üretimden de oldukça yoksun bir coğrafyaya sahiptir. Tarım ürünleri alanında tamamıyla dışa bağımlı bir ülkedir. Tarımsal ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı %18,5 dolayındadır.

İthal edilen sanayi ürünlerini incelediğimizde ağırlığı toplam ithalat içerisinde %34'lük oranıyla otomotiv sektörü ve makine-teçhizat alımı oluşturmaktadır.⁶⁰

⁶⁰ GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, a.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, s. 23.

2.3. Suudi Arabistan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

2.3.1. Suudi Arabistan'a Yapılan İhracatın Genel Yapısı

Suudi Arabistan'a 2000–2002 yılları arasında yapılmış olan ihracat rakamları incelenirse bu pazardan Türkiye'nin oldukça küçük bir pay sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Suudi Arabistan'ın toplam ithalatı 30 milyar doların üzerindedir. Türkiye bu pazardan sadece 379,8 milyon dolarlık pay alabilmiştir. Eğer Suudi Arabistan ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilip bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanır ise bu ülkenin yapmış olduğu ithalatın içerisindeki pay hızla artma potansiyeline sahiptir. Çünkü yapılan ithalattaki gerek sanayi gerekse tarımsal ürünlerde Türkiye, ikili ticarete, mukayeseli üstünlüğe sahiptir.

Tablo 20. Suudi Arabistan'a Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

Suudi Arabistan İhracatımızın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	0,119	0,131	0,156
Gıda Maddeleri	0,118	0,129	0,155
Ham Maddeler	1,177	2,145	1,133
Madencilik	5,647	2,360	21,490
İmalat Sanayi	260,694	358,593	356,863
Diğer	0,023	8,286	0,013
Toplam	267,778	371,644	379,810

Kaynak: GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' Veriler derlenmiştir, <http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara.

Tablo 21. Suudi Arabistan'a Yapılan İhracatta Önde Gelen Fasıllar

01-12/2004, Suudi Arabistan İhracat Rakamları		
	Ürün Adı	Değer(\$)
1	DEMİR VE ÇELİK	125.560.896,00
2	MOTORLU KARA TAŞITLARI, TRAKTÖR, BİSİKLET, MOTOSİKLET VE DİĞER	96.652.384,00
3	HALILAR VE DİĞER DOKUMAYA ELVERİŞLİ MADDEDEN YER KAPLAMALARI	61.906.043,00
4	YENİLEN MEYVALAR, KABUKLU YEMİŞLER, TURUNÇGİL VE KAVUN KABUĞU	51.125.910,00
5	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	51.041.370,00
6	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR, ALETLER, PARÇALARI	38.252.282,00
7	ÖRÜLMEMİŞ GIYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	25.448.836,00
8	ESASINI HUBUBAT, UN, NIŞASTA, SÜT TEŞKİL EDEN MÜSTAHAZARLAR	20.841.387,00
9	YENİLEN SEBZELER VE BAZI KÖK VE YUMRULAR	20.311.964,00
10	MENSUCATTAN MAMUL DİĞER EŞYA, KULLANILMIŞ EŞYA, PAÇAVRALAR	18.287.387,00
11	DOKUMAYA ELVERİŞLİ SUNİ VE SENTETİK LİFLER	18.278.930,00
12	AYAKKABILAR, GETRLER, TOZLUKLAR VB EŞYA VE AKSAMI	17.637.049,00
13	TAŞ, ALÇI, ÇİMENTO, AMYANT, MİKA VB MADDELERDEN EŞYA	17.022.630,00
14	SEBZE, MEYVA, BİTKİ PARÇALARI, SERT KABUKLU YEMİŞ KONSERVELERİ	16.665.479,00
15	DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	15.779.750,00
16	KAUÇUK VE KAUÇUKTAN EŞYA	15.018.441,00
2004 YILI TOPLAM İHRACAT		768.368.623,00

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı 2004 Verilerinden Derlenmiştir

Tablo 21'de Suudi Arabistan'a yapılan ihracat içerisinde önemli pay sahibi olan fasıllar sıralanmıştır. Fasıllar imalat sanayi ağırlıklı olup, tarımsal fasılların tutarı potansiyelin oldukça gerisinde kalmıştır.

2.3.2. Suudi Arabistan'dan Yapılan İthalatın Genel Yapısı

Tablo 22. Suudi Arabistan'dan Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı

Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	4,4	2,1	5,9
Gıda Maddeleri	0,5	0,4	0,7
Ham Maddeler	3,9	1,7	5,2
Madencilik	856,9	639,1	676,7
Petrol ve Petrol Ürünleri	852,0	632,9	675,4
İmalat Sanayi	100,3	88,4	105,4
Toplam	961,7	729,6	788,0

Kaynak: GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' Veriler derlenmiştir, <http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara

Tablo 22'de de görüleceği gibi Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın tamamına yakını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. 2002 yılında yapılan toplam ithalat 788 milyon dolar iken bu rakamın 675 milyon dolarlık kısmı petrol ve petrol ürünleri alımında kullanılmıştır.

Tablo 23. Suudi Arabistan'dan Yapılan İthalatta Önde Gelen Fasıllar

01-12/2004, Suudi Arabistan İthalat Rakamları	
Fasıl Adı	Değer(\$)
1 MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	978.890.269,00
2 ORGANİK KİMYASAL MÜSTAHSALLAR	106.840.154,00
3 PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	95.777.345,00
4 DEBAGAT VE BOYACILIKTA KULLANILAN HÜLASA, BOYA, MACUN, SAKIZLAR	9.872.981,00
5 DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	8.652.062,00
6 SENTETİK VE SUNİ DEVAMSIZ LİFLER	7.535.685,00
7 NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR, ALETLER, PARÇALARI	6.452.895,00
İLK 7 FASIL TOPLAMI	1.214.921.391,00
2004 YILI TOPLAM İTHALAT	1.231.507.235,00

Kaynak: DTM, 2004 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 23'de Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın fasıllara göre analiz verilmiştir. 2004 yılında Suudi Arabistan'dan yapılan 1.231 milyon dolar tutarındaki ithalatın tamamına yakını petrol ve petrol ürünlerinden yapılmaktadır.

2.3.3. Suudi Arabistan-Türkiye Dış Ticaret ilişkisinin Genel Değerlendirilmesi

Suudi Arabistan ile dış ticaretimiz her yıl açık vermekteyiz. Bu açığın temel nedeni Türkiye'nin enerji ihtiyacı için ithal ettiği petrol ve petrol ürünlerinde kaynaklanmaktadır. Alınan petrol miktarına göre iki ülke arasındaki dış ticaret açığı şekillenmektedir. Bu nedenle rakamlarda istatistiksel bir denge bulunmamaktadır. 2000 yılında %28 olan Suudi Arabistan ile yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranı, sadece bir yıl sonra daha az petrol ürünü satın alınması nedeni ile %50 oranına yükselmiştir.

Sonuç olarak Suudi Arabistan ile dış ticaretimiz petrol ithalatı yok sayılır ise yok denecek kadar azdır. Bu durumun temel nedeni dış ticaret için yeterli siyasi ve hukuki alt yapının oluşturulmamasıdır. Bu yapı oluşturulduğu suretle yapılan dış

ticaret Türkiye lehine oldukça ciddi oranda büyüyecektir. Çünkü Suudi Arabistan'ın ithalatında büyük ağırlık tutan ürün fasılları Türkiye'nin ihracatında büyük yer tutan ürün fasılları ile birebir örtüşmektedir.

3. İRAN

3.1. İran İslam Devleti Hakkında Genel Bilgiler

70 milyona yakın nüfusu ile bölgenin en kalabalık ülkelerinden birisidir. 1.648.196 km²'lik geniş bir coğrafyaya hakimdir. Kişi başına düşen geliri 1998 yılı rakamları ile 2.180 dolardır. İran nüfusunun bu denli büyük olmasına rağmen, uygulamakta olduğu siyasi rejim ve komşu ülkeleri olan ilişkileri nedeniyle oldukça dar bir dış ticaret hacmine sahiptir. 1998 yılı verilerine göre 14 milyar dolar ihracat ve 14,5 milyar dolar ithalattan oluşan 28,5 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine sahiptir. 1998 yılında GSMH'sı 280.386 milyar Riyal gerçekleşir iken, enflasyon oranı %16,3 seviyesinde oluşmuştur.⁶¹

İran ekonomisi genel olarak petrol ve doğal gazı dayanmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin % 9'una sahiptir. Bunu yanı sıra zengin demir, kömür ve bakır rezervlerine de sahiptir.

3.2. İran Dış Ticaretinin Genel Yapısı ve Türkiye ile Ticari ilişkisi

İran yönetiminde bulunan siyasi ideolojinin etkisiyle ve gelişmekte olan ekonomisindeki büyüyen sektörleri koruma amacı ile ticari malları 'serbest, izne tabi ve yasak mallar' olarak sınıflandırmıştır. İthalatta ise 'izne tabi ve yasak mallar' olarak sınıflandırma yapılmıştır. Bu bağlamda ithal edilen tüm mallar için ilgili Bakanlıklardan izin alınması şart koşulmaktadır. Yapılan ithalatta hem gümrük vergisi

⁶¹ USLU, Kamil, 'Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye İlişkileri', Marmara Üniversitesi, 1998, İstanbul, s. 83.

hem de ticari kazanç vergisi alınmaktadır. Bu uygulamalar ile İran ekonomisi için gelecek vaat eden sektörleri korumaya almıştır. Fakat uygulama yeni teknoloji ve sermaye hareketinin önünde büyük engellemeler oluşturduğu için ülke zaman içerisinde küresel rekabetten uzaklaşmaya başlamış ve bu durum İran'ın ihracatına da yansımıştır.

İlaç, gübre, bitkisel yağ, şeker ve pirinç gibi ithalatı zorunlu olan malların toplam ithalat içerisindeki payı 4 milyar doların üzerindedir. Ayrıca bu malların ithalatı devlet veya görevlendirilen kuruluşlar ile yapılarak sıkı bir denetim altında tutulmaktadır. 1998 yılında alınan bir karar ile petrol ve petrol ürünleri dışında ihracat yapanlara; ihracat gelirlerinin %100'ünü aşmayacak şekilde ithalat izni verilmiştir. Bu uygulama için İran ithalat sertifikası alınmasını zorunlu kılınmıştır. Merkez Bankası'nın belirlediği ithalat sertifikası kuru üzerinden ithalat sertifikası dağıtmaktadır. Fakat güncel kur değerinden oldukça yüksek bir kur bedeli ile sertifika dağıtıldığından yapılabilecek ithalat bedeli yapılan ihracat bedelinin oldukça gerisinde kalmaktadır. Şöyle ki Merkez Bankasının normal kuru baz alındığında 1 dolar 3000 Riyal iken, ihracatçı ithalat sertifikası 7.700 Riyalden alabilmekte idi. İthalat ön ödeme ile yapılmakta, ihracatçı akreditif bedelinin riyal karşılığını önceden bankaya yatırmak zorundadır. Tüm bu uygulamalar İran ithalatını oldukça sınırlı bir rakamda kalmasını ve dış ticaretin az da olsa fazla vermesini sağlamaktadır. İthalat hakkını kullanmak istemeyen ihracatçı sertifikasını Tahran Borsası'nda satabilmektedir.

3.3. İhracat Potansiyeli Bulunan Sektörler

İran gerek yeraltı kaynakları gerekse tekstil sektörü bakımından, bölge ülkelerine nazaran, önemli bir potansiyele sahip bir ülkedir. Fakat yeterli yatırımın yapılmaması nedeni ile tekstil sektörü önemli sıkıntılar yaşamaktadır. Bu bağlamda tekstil sektörünün önünü açacak makine ve teçhizat alımı için çalışmalar süregelmektedir. İran Ticaret Bakanlığı tekstil sektörünün önündeki engelleri kaldırmak amacı ile 1400 kalem malın ithalatını serbest bırakılacağını belirtmiştir. İlk etapta 670 malın ithalatı serbest bırakılmıştır.

İran'ın ithal ürünleri arasında makine, teçhizat, kimyasallar, tıbbi malzeme, maden ürünleri, motorlu kara taşıtları için aksam ve parçalar, kağıt ve kartonlar, demir çelik borular ön sıralarda yer almaktadır. İran'a sebze, hububat, bitkisel yağlar, şekerli ve kakaolu ürünler, bisküvi ve gofretler, tütün mamullerinde ihraç potansiyeli bulunmaktadır.⁶²

Tablo 24. İran İthalatının Sektörel Dağılımı

İran İthalatının Sektörel Dağılımı (milyon \$)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım Ürünleri	3.774	3.288	2.323	2.784	2.973
Gıda Maddeleri	3.226	2.811	1.898	2.374	2.541
Ham Maddeler	548	477	425	410	432
Madencilik	1.187	1.037	1.167	997	970
İmalat Sanayi	10.947	9.539	10.739	8.797	9.625
Diğer	367	320	57	43	58
Toplam	16.274	14.181	14.286	12.622	13.626

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı Gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

İran'ın tarımsal ithalatı içerisinde su ve su ürünlerine ödenen ortalama yıllık 1,2 milyar dolarlık pay dikkati çekmektedir. Bu kalemi toplam 700 milyon dolara yakın bir rakam ile meyve sebze v hububat ürünleri izlemektedir. Bitkisel ve hayvansal yağlara ise yıllık 200 milyon civarında bir rakam ödenmektedir. Türkiye'nin deniz ve deniz ürünleri konusunda yapacağı gelişimler İran ile ihracatına yansiyacaktır. Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olmasına rağmen Türkiye'nin bu sektörde oldukça yetersiz olması bu alandaki ihracat potansiyelini de işleyememesine neden olmaktadır. Taşımacılık ile ilgili alt yapı geliştirilmesi maliyet açısından Türkiye'ye bu sektörde önemli avantaj sağlayacaktır. Taşımacılık maliyeti Tarımsal ürünlerin

⁶² 'Komşu Ülkeler Stratejisi', <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret.htm>

ticareti konusunda en büyük engellerin başında gelmektedir. Bu bağlamda yapılmakta olan karayolu taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı ile desteklenmelidir.⁶³

Sanayi ürünlerinin ithalatında yıllık ortalama 4,8 milyar dolar civarında olan makine ve teçhizat alımı dikkati çekmektedir. Bu rakam içerisinde otomotiv sektörünün yeri ortalama 440 milyon dolar seviyesindedir. Bununla birlikte İran demir çelik sektörüne yıllık ortalama 1,5 milyar dolar bedel ödemektedir. Sanayi ürünleri bağlamında Türkiye özellikle çeşitli makine ve teçhizat alanında ihracatını arttıracak potansiyele sahiptir. Bununla birlikte Türkiye demir çelik alanında büyük kuruluşlara sahip olmasına rağmen İran pazarından yeterli payı alamamakta ve mevcut ticaret payını bu alanda önemli yatırımlar yaparak ucuz iş gücü üstünlüğü ile mukayeseli üstünlüğü eline geçiren Çin'e kaptırmaktadır. Türkiye bu alanda mevcut kuruluşlarında yapacağı modernizasyon ile fiyatlarını aşağı çekmesi durumunda Pazar payını arttırabilecektir. Fakat bu kuruluşlardaki özelleştirme beklentisi nedeni ile yatırımlar sürekli olarak ertelenmektedir.

Tablo 25. İran'a Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

İran'a İhracatımızın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	49,7	49,9	21,3
Gıda Maddeleri	30,9	31,7	18,9
Ham Maddeler	18,8	18,2	2,4
Madencilik	7,2	9,6	10,1
İmalat Sanayi	178,7	300,8	268,1
Toplam	236,7	360,5	299,6

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

İran'dan yapılan ithalatın ortalama %94'ünü petrol ürünleri ve doğal gaz oluşturmaktadır. Tarımsal ithalatın ise büyük bir kısmı hammadde olarak hayvansal deri yün gibi mallardan oluşmaktadır. Türkiye İran ile dış ticaretinde yıllık ortalama

⁶³ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

560 milyon dolar dolayında açık vermektedir. Bu açığın temel nedeni petrol ve doğalgazdan oluşan enerji alımlarıdır.⁶⁴

Tablo 26. İran'dan Yapılan İthalat'ın Sektörel Dağılımı

İran'dan Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	10	10,6	16,9
Gıda Maddeleri	1,7	3,1	6,4
Ham Maddeler	8,3	7,5	10,5
Madencilik	778,4	801,3	860,4
Petrol ve Petrol Ürünleri	742,2	770	755
Doğal Gaz	6,5	.	75,9
İmalat Sanayi	27,2	27,8	41,2
Toplam	815,7	839,8	918,6

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

İran ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi, bu ilişkilerde hukuki, ticari ve siyasi alt yapının düzenlenmesi ile iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi genişleyecektir. İran'ın komşusu olarak Türkiye bu ülkeye sadece 30 milyon dolar tutarında bir tarımsal ürün satabilmektedir. Oysaki bu rakam yıllık 3,2 milyar dolayında tarımsal ithalat yapan İran'ın tarımsal ürün pazarında %0,9'luk bir pay anlamına gelmektedir. Yine aynı şekilde İran yılda 10 milyar dolayında imalat sanayisi ürünü ithal etmektedir. Türkiye ise İran ortalama 240 milyon dolar tutarında imalat sanayi ürünü ihraç edebilmektedir. Bu ise İran ithal ettiği imalat sanayi ürünlerinin sadece %2,4'ü anlamına gelmektedir. Toplam dış ticareti değerlendirir isek yıllık ortalama 560 milyon dolar dış ticaret açığı verir iken, ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %35 seviyelerinde kalmıştır.⁶⁵

⁶⁴ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

⁶⁵ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

4. SURIYE

4.1. Suriye Devletinin Genel Yapısı

Suriye Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile uzun süre çalkantılı dönemler yaşamıştır. Bağımsız Suriye'nin tanınması II. Dünya Savaşı atmosferi altında 17 Nisan 1946 yılında gerçekleşmiştir.⁶⁶

Çeşitli iç karışıklıklar yaşayan Suriye ilk büyük beş yıllık kalkınma planını 1986 yılında uygulamaya başlamıştır. Türkiye'deki GAP projesine benzer bir projenin temelleri atılmıştır. Bu projeler ile tarımsal üretimin ekonomiye katkısı beş yılın sonunda %16 dan %18,9'a çıkartılmıştır. Bununla birlikte İmalat sanayine yapılan yatırımlar ile imalat sanayisinin ekonomiye katkısı %12,2'den %13,7'ye çıkartılmıştır.⁶⁷

Yakın geçmişe kadar Türkiye ile siyasi sorunlar yaşayan Suriye ile ilişkiler siyasi sorunların çözülmesi ile hızla düzelmeye eğilimine girmiştir. Bu duruma paralel olarak karşılıklı ticari ilişkiler önceleri minimum seviyede seyrederken özellikle son iki sene içerisinde düzelmeler göstermektedir. Ticari anlaşmalar için görüşmeler sürmektedir. Her iki ülke de Serbest Ticaret Anlaşması imzalama niyetlerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte sorunu ile yaşanan gerginlikler büyük oranda çözülmüş ve gümrük kapılarının konumunu geliştirme konusunda çalışmalar başlatılmıştır.

4.2. Suriye -Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Suriye İthalatının Genel Yapısı

Nüfusu 17,4 milyon olan Suriye Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusudur. Kişi başına düşen gelir 2003 rakamları ile 1.160 ABD doları

⁶⁶ MARUFOĞLU Sinan, a.g.e., s. 192.

⁶⁷ USLU, Kamil, a.g.e., s. 86.

seviyesindedir. Düşük gelirli ülkeler kategorisinde bulunan Suriye ekonomisi 1983–2003 yılları arasında ortalama %3 oranında büyümüştür. 2003 yılında ekonomide üretilen toplam mal ve hizmetlerin sektörlere göre dağılımı; %48 hizmet sektörü, %28,6 imalat sanayi ve %23,5 hizmet sektörü şeklindedir. Ekonomideki toplam harcamaların %58’i özel sektör, %10’ hükümet harcamaları ve geri kalan %33’lük kısmı ithal edilen mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Hizmet sektörü 2003 yılında %4,6 oranında büyürken, diğer sektörlerdeki büyüme oranı %1’in altında kalmıştır. Ülkedeki tüketim harcamaları 2003 yılında %4,2, hükümet harcamaları %3,9 artar iken ithalat artışı %5,4 oranında gerçekleşmiştir. Ülkedeki yerel yatırım ise %2,5’lik büyüme oranı ile 23 milyar dolar seviyesinde kalmıştır.⁶⁸

Tablo 27. Suriye İthalatının Sektörlere Göre Dağılımı

Suriye İthalatının Sektörel Dağılımı (milyon \$)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım Ürünleri	940	925	808	883	850
Gıda Maddeleri	819	813	714	780	726
Ham Maddeler	121	112	94	104	124
Madencilik	171	271	203	137	211
İmalat Sanayi	4.132	2.725	2.353	2.123	2.470
Diğer	2	7	331	468	284
Toplam	5.245	3.928	3.695	3.611	3.815

Kaynak: DTM, ‘Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri’
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Tablo 27’de de görüldüğü gibi, 2000 yılında Suriye’nin ithal ettiği ürünlerin %65’i sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Tarımsal ürünlerin toplam ithalat içerisindeki payı %22 dolayındadır. Fasılların incelendiğinde makine-ekipmanları başta olmak üzere otomotiv ve yan sanayi ile birlikte kimyasal ürünlerinden oluşan bir talep yelpazesi ile karşılaşmaktadır. Bununla birlikte tarımsal ürünlerinden meyve-sebze, kuruyemişler ve işlenmiş gıdaların ithalatı başta gelmektedir.⁶⁹

⁶⁸ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/sy.html#Econ>

⁶⁹ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Tablo 28. Suriye'ye İhracatımızın Sektörlere Göre Dağılımı

Suriye'ye İhracatımızın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	54,2	66,5	26,5
Gıda Maddeleri	53,4	65,4	21,8
Ham Maddeler	0,8	1,1	4,6
Madencilik	4,2	34,6	39,1
İmalat Sanayi	125,7	179,9	190,9
Toplam	184,2	281,1	256,5

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Tablo 28'de görüldüğü gibi Suriye'ye olan ihracat, oldukça uzun bir kara sınır olmasına rağmen 256 milyon dolarda kalmıştır. Yapılan ihracatın 190 milyon dolarlık kısmını imalat sanayisi oluşturur iken, tarım ürünleri ihracatının değeri 26,5 milyon dolarda kalmıştır. 2003 yılında ikili ilişkilerin düzelme eğiliminde olduğu bir dönem olmuştur. Yapılan ihracat keskin bir artış göstererek 410 milyon dolara çıkmış ve yapılan ithalat seviyesine ulaşmıştır. Dış ticaret açığı sadece 2 milyon dolarda kalmıştır. İkili ilişkilerin belirli bir sistematığe bağlanması ve ticari anlaşmaların arttırılması ile Türkiye'nin Suriye olan dış ticaretinde fazla vereceği öngörülmektedir.⁷⁰

⁷⁰ A.g.e., s. 55, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Tablo 29. Suriye’den Yapılan İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı

Suriye'den yapılan ithalatın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	84,4	43,6	39,6
Gıda Maddeleri	10,1	4,9	9,7
Ham Maddeler	74,2	37,7	28,7
Madencilik	452,6	415,7	456,7
Petrol ve Petrol Ürünleri	451,8	415,2	456,4
İmalat Sanayi	8,2	4,1	9,7
Toplam	545,2	463,4	506,1

Kaynak: DTM, ‘Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri’
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

4.3. Suriye ile Ticarete İhracat Potansiyeli Bulunan Sektörler

Suriye’nin en çok ithal ettiği sanayi ürünlerinden makine-ekipmanlar başta olmak üzere, taşıt araçları ve yan sanayii ve diğer taşıt araçları ve yan sanayii ile kimyasal mamuller, ara malı niteliği taşıyan demir-çelik mamulleridir. Bu fasıllarda Türkiye bölge ülkelerine nazaran mukayeseli üstünlüğe sahip bir ülkedir. Son yıllarda elektrikli cihaz talepleri artmıştır.

Tarım ürünlerinden taze meyve-sebze, kuru meyveler, işlenmiş gıdalar ihracı, Suriye ile yapılan toplam ihracatı arttıracak potansiyeldedir.⁷¹

⁷¹ DTM, ‘Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi’, <http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret.htm>

5. IRAK

5.1. Irak Devleti'nin Genel Yapısı

Irak 1999 nüfus sayımına göre 22,4 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. 437.072 km²'lik geniş bir yüz ölçüme sahiptir. Gelişmiş sulama kanalları ile tarım sektörü açısından bölgedeki diğer ülkelere göre daha iyi durumdadır. Bununla birlikte oldukça geniş petrol rezervleri bulunmaktadır. 1999 yılı rakamlarına göre 200 milyar dolar dolayında dış borcu bulunan ülkede enflasyon %17 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin para birimi olan Irak dinarında I. Körfez savaşından itibaren büyük değer kayıpları görülmüştür.

Irak'ın son 20 yılı uzun süren Irak-İran Savaşı, I. Körfez Savaşı, Ambargo Dönemi ve II. Körfez Savaşı dönemlerinden oluşmuştur. Baas Partisi ve Saddam Hüseyin'in bakıcı rejimi Irak'ın iktisadi ve sosyal kalkınmasına büyük yaralar vermiştir. Bu dönemde sağlık, eğitim ve diğer alt yapı çalışmalarında ülke pek bir gelişim gösterememiş ve kaynaklar askeri harcamalar için kullanılmıştır.

5.2. Irak Dış Ticaretinin Genel Yapısı

Irak geçirmiş olduğu uzun süreli sıkıntılı dönem dış ticaretine de yansımıştır. I. Körfez Savaşı öncesi ülkenin ana ihracat kalemi ve bütçe gelirlerinin büyük kısmı petrol ve petrol ürünlerinden oluşmakta idi.

Irak 113 milyar dolar varillik resmi petrol rezervi ile Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Irak uzun süreli İran-Irak savaşı nedeni ile gerekli yatırımları yapamadığından ve teknik personel yetersizliğinden dolayı petrol rezervlerini etkin bir şekilde kullanamamıştır Savaş öncesi dönemde 73 petrol havzasının ancak 15'inde petrol üretimi yapılabilmekte idi.⁷²

⁷² <http://www.countryreports.org/country.asp?countryid=117&countryname=Iraq>

Petrolden elde edilen gelir siyasi rejim tarafında silah alımında kullanıldığından yatırımlara kaynak tahsisi oldukça yetersiz kalmıştır. I. Körfez savaşının ardından Birleşmiş Milletler kararı ile uygulanan ambargo ülke dış ticaretini durma noktasına getirmiştir. 1996 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu “BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı” adı altında aldığı karar ile ilaç, gıda ve insani ihtiyaç karşılığında ham petrol ihracatına sınırlı oranda izin vermiştir. Bu karar ile Irak dış ticareti sınırlı miktarda büyümüştür. Fakat bu konuda sağlıklı veriler bulunamamaktadır.

5.3. Irak-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

Irak I. Körfez savaşı öncesi dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri içerisinde karşılıklı dış ticaret hacmi en fazla olan ülkedir. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret hacmine göre 2–2,5 milyar ABD doları ile dördüncü sırada yer almıştır. Savaş ile birlikte Birleşmiş Milletler'in aldığı ambargo kararı Irak ekonomisinin yanı sıra dış ticareti içerisinde önemli yer tutan Türkiye ekonomisinde de büyük kayıplara neden olmuştur. 1996 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu “BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı” doğrultusunda aldığı karar ile 1997 yılında Irak ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi %300 oranında bir artış göstererek 1 milyar dolar seviyesine yaklaşmıştır. 1998 yılında petrol fiyatlarındaki düşük seyirden dolayı ikili ticaret %38 oranında gerilediyse de 1999 yılında %8 oranında bir artış göstererek 661,4 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.⁷³

ABD'nin Irak'a müdahalesi bölge ülkeleri ve Türkiye'yi tedirgin ettiyse de ham petrolün uluslar arası pazarlara yönlendirilmesi için alternatifi olmayan Kerkük-Ceyhan boru hattına sahip olan Türkiye gelişmelerden kazançlı olacaktır. Fakat rezervlerin büyüklüğü ve bölgedeki siyasi dengeleri yeniden oluşturmak için Kerkük-Ceyhan boru hattı ile eş zamanlı faaliyetini sürdürecektir alternatif bir boru hattı projesi düşünülmektedir. Bu yeni hat için Ürdün üzerinden İsrail limanlarına ulaşacak bir boru hattı düşüncesi ağır basmaktadır.⁷⁴

⁷³ A.g.e. <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

⁷⁴ Bağımsız Düşünce Grubu Dış İlişkiler Konseyi, Irak Raporu, Rice Üniversitesi, ABD, 2004, s. 49.

Bu yeni boru hattı ile İsrail'in Irak ve Ürdün ile ilişkileri geliştirilerek; bölgede bir Yahudi devleti varlığını bir türlü kabullenmeyen Arap ülkeleri arasındaki ittifak çökertilmiş olacaktır. Bununla birlikte Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Mavi Akım Projesi, İran ile yapılan doğalgaz anlaşmasının yanı sıra yüksek kapasite ile çalışacak Kerkük-Yumurtalık boru hattı Türkiye'yi bir enerji dağıtım tekeli haline getirecektir. İsrail limanlarına açılacak alternatif boru hattı ile bu tekelin önüne de geçilmiş olacaktır.

5.3.1. Irak'a yapılan ihracatın Genel yapısı

II. Körfez savaşının sona ermesi ile birlikte Türkiye ile Irak arasında canlanan dış ticaret etkisini özellikle ihracatta göstermiştir. 2003 yılında Irak'a yapılan ihracat 806 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2004 yılında 1.009 milyon dolar artarak 1.815 milyon dolara yükselmiştir. Fakat toplam ihracat içerisinde 376 milyon dolarlık önemli bir pay işlenmiş petrol ürünleri oluşturmaktadır. Savaş nedeni ile alt yapısı büyük ölçüde tahrip olan Irak iç piyasası için gerekli olan petrolü Türkiye başta olmak üzere çevre ülkelerden temin etmektedir. Zaman içerisinde altyapı eksikliklerini tamamlayan Irak bu durumu tersine çevirecektir. Ağır bir savaştan çıkmakta olan Irak'a ihracatımız şişkin bir durumdadır. Fakat ihracatın büyük bir kısmını imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Yeniden şekillenen Irak pazarı paylaşım halindedir. Bu paylaşımında birkaç yıl süre ile büyük pay sahibi olan ülkelerin Irak'ın yapmış olduğu İthalatı içerisindeki payı zaman içerisinde kalıcı hale gelecektir. Bu bakımdan Türkiye'nin büyük avantajları bulunmaktadır. Sınırdan güvenli geçiş ve tren yolu gibi alternatif bir taşıma sistemi etkin bir şekilde devreye sokulursa ulaşım maliyetlerindeki düşüş ile birlikte toplam ihracat hızla artacaktır.

Tablo 30. Irak'a Yapılan İhracat İçerisinde Önemli Yer Tutan Fasıllar

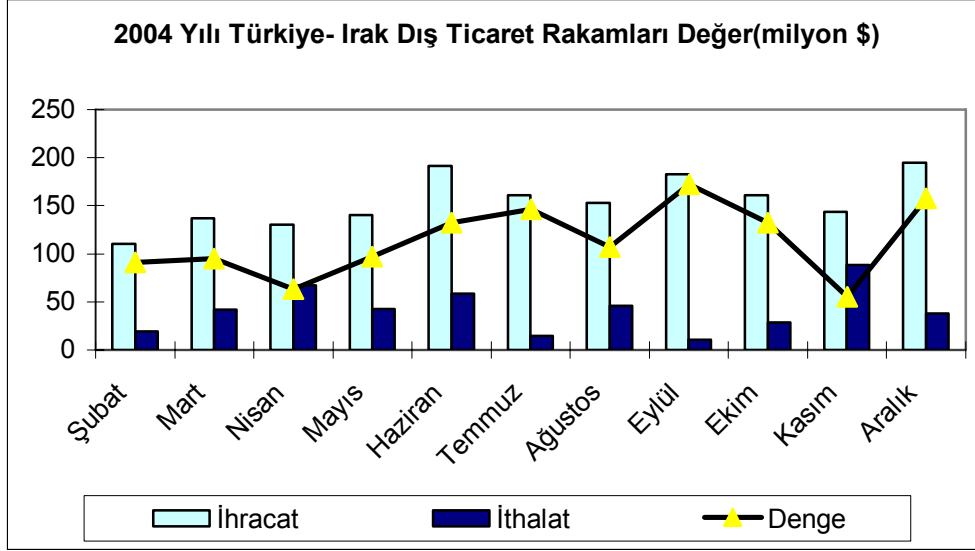
01-12/2004, İRAK'a Yapılan İhracat Rakamları		
	Ürün Adı	Değer(\$)
1	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	376.690.354
2	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	190.492.832
3	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR, ALETLER, PARÇALARI	136.257.074
4	MOBİLYALAR, AYDINLATMA, REKLÂM LAMBALARI, PREFABRİK YAPILAR	134.735.105
5	TUZ, KÜKÜRT, TOPRAK VE TAŞLAR, ALÇILAR VE ÇİMENTO	118.452.312
6	DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	96.844.356
7	DEMİR VE ÇELİK	60.758.985
8	DEĞİRMENCİLİK ÜRÜNLERİ, MALT, NIŞASTA, İNÜLİN, BUĞDAY GLUTENİ	53.519.049
9	PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	46.928.685
10	MESRUBAT, ALKOLLÜ İÇKİLER VE SİRKE	44.096.497
11	SABUNLAR, YÜZEY AKTİF ORGANİK MADDELER, YIKAMA-YAĞLAMA MADDE.	39.798.767
12	ŞEKER VE ŞEKER MAMULLERİ	34.848.022
13	UÇUCU YAĞLAR, REZİNOİTLER, PARFÜMERİ, KOZMETİKLER VB	33.261.408
14	ALUMİNYUM VE ALUMİNYUM EŞYA	33.064.814
15	YENİLEN SEBZELER VE BAZI KÖK VE YUMRULAR	31.433.614
16	HALILAR VE DİĞER DOKUMAYA ELVERİŞLİ MADDEDEN YER KAPLAMALARI	31.396.358
17	MOTORLU KARA TAŞITLARI, TRAKTÖR, BİSİKLET, MOTOSİKLET VE DİĞER	29.432.723
18	KAKAO VE KAKAO MÜSTAHZARLARI	26.570.812
19	HAYVANSAL VE BİTKİSEL YAĞLAR VE BUNLARIN MÜSTAHSALLARI	26.436.773
20	MENSUCATTAN MAMUL DİĞER EŞYA, KULLANILMIŞ EŞYA, PAÇAVRALAR	24.844.552
21	ESASINI HUBUBAT, UN, NIŞASTA, SÜT TEŞKİL EDEN MÜSTAHZARLAR	24.801.668
22	YENİLEN ÇEŞİTLİ GIDA MÜSTAHZARLARI	24.157.351
23	SEBZE, MEYVA, BİTKİ PARÇALARI, SERT KABUKLU YEMİŞ KONSERVELERİ	21.836.174
24	KÂĞIT VE KARTON; KÂĞIT HAMURUNDAN KÂĞIT VE KARTONDAN EŞYA	21.053.629
25	AĞAÇ VE AĞAÇTAN MAMUL EŞYA; ODUN KÖMÜRÜ	17.689.616
	İLK 25 FASIL TOPLAM	1.679.401.530
	TOPLAM İHRACAT	1.815.230.172

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, veriler derlenmiştir.

2003 yılında toplam ihracat 806 milyon dolar olarak gerçekleşirken, ithalat 112 milyon dolarda kalmıştır. Türkiye'nin Irak ile yaptığı ikili ticaret 693 milyon dolar fazla vermiştir.⁷⁵

⁷⁵ A.g.e., s. 54, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Grafik 9. Türkiye-İrak Dış Ticaret Dengesi 2004

Kaynak: DİE, 2004 Dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Grafik 9’da da görüldüğü gibi 2004 yılına baktığımızda toplam ihracat 1815 milyon dolar olarak gerçekleşirken, ithalat 467 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı için Irak ile ikili ticaret 1347 milyon dolar fazla vermiştir. Türkiye gibi dış ticaretinde büyük açıklar veren, ihracatının ithalatını karşılama oranı %65 düzeyinde olan bir ülke için ikili ticaretinde 1347 milyon dolarlık fazla verdiği bir pazar son derece önemlidir.

5.3.2. Irak'tan Yapılan İthalatın Genel Yapısı

Irak geçirmiş olduğu sıkıntılı önemlerden dolayı sanayisi ve tüm alt yapısı oldukça yetersiz bir durumda kalmıştır. Bu bağlamda ülkenin yapmış olduğu ana ihracat kalemi petrol ve petrol ürünlerinden ve diğer doğal kaynaklardan ibarettir.

Tablo 31. Irak'tan Yapılan İthalat İçerisinde Önemli Yer Tutan Fasıllar

01-12/2004, IRAK İthalat Rakamları		
	Ürün Adı	Değer(\$)
1	ALUMİNYUM VE ALUMİNYUM EŞYA	12.402.101,00
2	BAKIR VE BAKIRDAN EŞYA	56.867.784,00
3	DEMİR VE ÇELİK	59.483.261,00
4	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	326.189.166,00
5	PAMUK	4.836.826,00
TOPLAM İTHALAT		467.588.134,00

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri' <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, veriler derlenmiştir.

Tablo 31'de görüldüğü gibi Türkiye'nin Irak'tan yapmış olduğu toplam ithalat 467 milyon dolar iken, bu tutarın 326 milyon dolarlık bölümünü petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır.

5.3.3. Irak-Türkiye Dış Ticaret İlişkisinin Genel Değerlendirilmesi

Körfez Savaşı sonrası Irak'a yapılan ambargodan en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Savaş öncesi dış ticaret hacminde ilk dört ülke içerisinde olan Irak ile ticaretin durması Türkiye dış ticaretinde ve taşımacılık sektöründe önemli bir zarar oluşturmuştur. 1997 yılında 'BM Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı' (MOU) ile ticaret yeniden başlamıştır. Fakat sınırlı ürün ve sınırlı bir miktarda yapılabilen bu ticaretin hacmi oldukça yetersiz kalmaya devam etmiştir.

Irak ekonomisi petrol ve kimya sanayinin yanı sıra fazla gelişmemiş olmasına rağmen tekstil, inşaat malzemeleri ve işlenmiş gıda sanayisinden oluşan bir yapıya sahipti. Savaş ile birlikte bu endüstrilerde altyapı sistemleri tamamen tahrip olmuştur. Savaş öncesi yıllarda Irak'ın Türkiye'den ithal ettiği başlıca ürünler; temel gıda maddeleri, dayanıklı tüketim malları, ilaç ve tıbbi malzeme ve cihazları, ulaşım araçları ve yedek parçaları, makineler ve elektrik malzemeleri ve cihazlar, ulaşım araçları ve yedek parçalarından oluşan oldukça geniş bir yelpazeden oluşmaktaydı. Bu ürün yelpazesi Irak'ın toplam ithalat yelpazesi ile genel olarak örtüşmektedir. Yani Türkiye savaş öncesi Irak'a Irak'ın ithal ettiği ürünlerin büyük bir çoğunluğundan ihraç yapabilmekteydi.⁷⁶

II. Körfez savaşı sonrası Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde ABD yönetiminin 3 yıl içerisinde öngördüğü rakam 30 milyar dolar olacağı ve bu rakamın 100 milyar dolara ulaşacağı öngörülmüştür.⁷⁷ Bu yapılanma sürecinde ana ihaleleri ABD ve İngiliz şirketleri kazanmaktadır. Bu ihalelerden birçoğu ikinci veya üçüncü taşeronluk ile Türkiye tarafından gerçekleştirilmektedir.

Yeniden yapılandırma süreci içerisinde Irak ile yapılan ticarete ürün yelpazesi savaş öncesi ürün yelpazesi ile bir farklılık göstermemektedir. Ancak ülkenin sanayisinde ve kent yapısında yaşanan büyük tahribattan dolayı makine teçhizat, iş makineleri ve inşaat malzemelerinin payı artış göstermiştir. Genel olarak sanayi ürünlerinden; makineler, iş makineleri, elektrik malzemeleri ve teçhizat, tarımsal alet, ulaşım araçları ve yedek parçaları, dayanıklı tüketim malları, ilaçlar, tıbbi malzeme ve cihazlarının Irak'a ihracatı yapılmaktadır. Tarım ürünlerinde ise çeşitli sebze ve meyve, bakliyat, bitkisel yağ ve margarinler genel olarak ihraç edilen ürünlerin başındadır.

Irak ile yapılan dış ticaret zaman içerisinde genişleyerek rayına oturacaktır. Gerek ABD ile olan stratejik ilişkiler, gerekse bölgenin istikrarı açısından Irak ile yoğun bir dış ticaret ilişkisi ön görülmektedir. Zaman içerisinde Irak Türkiye dış ticaretinde

⁷⁶ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, veriler derlenmiştir.

⁷⁷ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, veriler derlenmiştir.

daha büyük yer alarak ön sıralardaki ülkelerden biri olma konumuna tekrar kavuşacaktır. Savaşın bitmesi ile birlikte 2003 yılında 940 milyon dolar düzeyinde olan dış ticaret hacmi 2004 yılında 2,3 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Önümüzdeki üç yıl içerisinde Irak ile yapılan dış ticaret hacminin 10–12 milyar dolar düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir.

5.4. ABD'nin Bölge ve Irak Stratejisi

Irak 113 milyar dolar varillik resmi petrol rezervi ile Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Irak uzun süreli İran-Irak savaşı nedeni ile gerekli yatırımları yapamadığından ve teknik personel yetersizliğinden dolayı petrol rezervlerini etkin bir şekilde kullanamamıştır Savaş öncesi dönemde 73 petrol havzasının ancak 15'inde petrol üretimi yapılabilmekteydi. Fakat yapılacak yeni yatırımlar ve arama çalışmaları ile birlikte, Irak'ın sahip olduğu rezervlerin 220 milyar varilin üzerinde olacağı öngörülmektedir. Bu araştırma süreci beş yıl uygulandığı zaman petrol rezervlerinin 300 milyar varil seviyesine çıkabileceği ve 260 milyar varil rezerve sahip olan Suudi Arabistan'ın önüne geçebileceği düşünülmektedir. Yine bir OPEC üyesi olan Irak yapılacak yatırımlar ile OPEC kararları üzerindeki Suudi Arabistan tekeline kırabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu rakamlar ABD'nin 100 yıllık petrol ihtiyacını karşılayacak düzeydedir.⁷⁸ ABD'nin yönetimi ele geçirmesi ile birlikte 'Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Ofisi' (ORHA) yönetiminde petrol üretim çalışmalarına 2003 yılında hız verilmiştir. ORHA'nın üst düzey yöneticileri ABD tarafından seçilmiştir. Ofisin yöneticisi ABD vatandaşı olan Clarke Turner'dır. ORHA petrol rezervlerinin işlenmesi ve yeni havzaların bulunması için ihaleler düzenlemektedir. Yapılan yatırımlar ve yurt dışından getirilen kalifiyeli teknik personel etkisiyle Irak'ın petrol üretimi hızla artmaktadır.⁷⁹

⁷⁸ YILDIRIM, Sevil, a.g.e., s. 46.

⁷⁹ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Dünyanın petrol talebinin %25'lik kısmını ABD kendi başına oluşturmaktadır.⁸⁰ Petrole ve petrol ihraç eden ülkelere olan bağımlılığı sürekli olarak artış göstermektedir. Gerek petrol rezervlerinin yüksek olması, gerekse bölgenin ortasında bir ülke olarak bölgedeki siyasi ve iktisadi gelişmeleri yakından izlemede ve müdahale olanağına sahip olması nedeniyle ABD bölgedeki varlığını uzun seneler boyunca sürdürecektir.

6. BÖLGEDEKİ DİĞER ÜLKELER

6.1. Kuveyt

Kuveyt yılda 8milyar dolar dolayında ithalat yapmaktadır. Ülke ekonomisi ve dış ticareti petrol ve yan sanayine bağımlı bir durumdadır. İhracatın tamamına yakını petrol ve petrol ürünlerinden yapılmaktadır. Ülkede tarıma elverişli alanların yok denecek kadar az olması nedeniyle ülke tarımsal ürünlerde tamamıyla dışa bağımlı bir konumdadır. Toplam ithalatın %16'sını tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Ülke ithalatının geri kalanını imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Makine teçhizat ve otomotiv önde gelen kalemlerdendir.

⁸⁰ YILDIRIM, Sevil, a.g.e., s. 51.

Tablo 32. Kuveyt'in Toplam İthalatının Sektörel Dağılımı

Kuveyt İthalatının Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	1996	1997	1998
Tarım Ürünleri	1.386	1.327	1.366
Gıda Maddeleri	1.309	1.259	1.298
Ham Maddeler	77	67	68
Madencilik	185	181	216
İmalat Sanayi	6.724	6.591	6.878
Toplam	8.374	8.246	8.617

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

Kuveyt'in yapmış olduğu ithalat gıda ve imalat sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Yapılan 8,6 milyar dolar ithalatın 1,4 milyar dolarlık kısmını tarım ürünleri oluşturmaktadır. Ülkede iş gücü oldukça sınırlı olduğu için Güney Asya ve bölge ülkelerinden iş gücü göçü almaktadır. Bu bağlamda ülke ekonomisi petrol yan sanayisi dışında bir gelişme potansiyeli gösterememektedir.

Tablo 33. Kuveyt'e Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

Kuveyt'e İhracatımızın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	12	12,6	16,4
Gıda Maddeleri	11,9	12,5	16,3
Ham Maddeler	0,1	0,1	0,1
Madencilik	0,2	0,5	1,1
İmalat Sanayi	61	91,5	117,4
Toplam	73,4	104,7	134,9

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

Kuveyt'e ihracatımız 2002 yılında 134 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu ihracat içerisinde tarım ürünlerinin payı 16,4 milyon dolar iken, imalat sanayi ürünlerinin payı 117,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34. Kuveyt'ten Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı

Kuveyt'ten Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	1,7	0,3	1,5
Madencilik	135,5	114,2	9,4
Petrol Gazları ve Doğal Gaz	134,4	114,2	9,4
İmalat Sanayi	24,1	8,7	15,6
Toplam	161,3	123,3	26,5

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

Kuveyt'ten yaptığımız ithalat ham petrol ithalatına paralel olarak değişmektedir. Bu nedenle oldukça dalgalı bir görünüm sergilemektedir. 2003 yılında 114 milyon dolarlık petrol ve petrol ürünü ithalat edilmesi ile toplam ithalat 123,3 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2002 yılında petrol ve petrol ürünleri ithalatının sadece 9,4 milyon dolarda kalması nedeniyle toplam ithalat 26,5 milyon dolar düzeyinde kalmıştır.⁸¹

6.2. Ürdün

Ürdün gerek tarımsal alanlarının az olması, gerek sanayisinin az gelişmiş olması, gerekse bölgedeki diğer ülkeler gibi zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmaması nedeniyle bölgenin en fakir ülkelerinden birisidir. Tablo 35'de de görüleceği gibi Ürdün yılda ortalama 4 milyar dolayında ithalat gerçekleştirmektedir. Bu ithalatın yaklaşık %25'i tarımsal ürünlerin ithalatından oluşurken, %65'i imalat sanayi ürünlerinden oluşmakta ve geri kalan ithalatı enerji harcamaları oluşturmaktadır. Görüleceği üzere Ürdün her bakımdan dışa bağımlı bir ülke konumundadır.

⁸¹ DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005, s. 54.

Tablo 35. Ürdün'e Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

Ürdün İthalatının Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	1996	1997	1998
Tarım Ürünleri	974	965	961
Gıda Maddeleri	884	904	883
Ham Maddeler	90	61	78
Madencilik	662	622	438
İmalat Sanayi	2.597	2.194	2.389
Toplam	4.293	3.843	3.828

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

Ürdün'e ihracatımız 2002 yılında 114 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu ihracatın 94 milyon doları imalat sanayi ürünlerinde yapılmıştır. Yılda 850 milyon dolara yakın gıda ithalatı yapan Ürdün'e yapmış olduğumuz gıda ihracatı sadece 17 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Türkiye Ürdün ile ticaretinde özellikle gıda ürünlerinde ticaret hacmini arttırılabilecek bir görünüm içerisinde. Taşıt araçları ve yan sanayi, kağıt-karton, demir çelik ürünleri ithalatı Ürdün'e yapılan başlıca ihracat kalemleridir.⁸²

Tablo 36. Ürdün'e Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

Ürdün'e İhracatımızın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	18,9	24,5	17,4
Gıda Maddeleri	17,8	23,2	16,8
Ham Maddeler	1,1	1,3	0,6
Madencilik	0,9	1,4	2,2
İmalat Sanayi	79,1	92,9	94,2
Toplam	99,5	118,9	114,2

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

⁸² 'Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi', <http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret.htm>

Ürdün'den yapılan ithalatı incelediğimizde 2002 yılından 18,3 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ithalatın tamamına yakın bir kısmının maden cevher ve döküntülerinden oluştuğu görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda Ürdün de telekomünikasyon, enformasyon teknolojileri, bilgisayar donanımı ve yazılımı gibi teknoloji yoğun alalar ile elektrikli makineler ve tıbbi araç gereç gibi sektörlerde yapılan ithalatın artacağı belirtilmektedir.⁸³

Tablo 37. Ürdün'den Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı

Ürdün'den yapılan ithalatın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	0,1	0,1	0,1
Madencilik	11,6	11,9	15,4
Maden, Cevher ve Döküntüler	11,2	11,9	15,2
İmalat Sanayi	15,5	1,5	2,9
Toplam	27,2	13,5	18,3

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

6.3. Lübnan

Türkiye'nin Lübnan'a 2002 yılında Lübnan'a yaptığı toplam ihracat 183,4 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İhracatın yapısını incelediğimiz zaman bölgedeki diğer ülkelerle yapılan dış ticaretten farklı olarak yapılan tarım ürünleri ihracatı 55 milyon dolar ile toplam ihracatın %30'nu oluşturmuştur. Ve yine bölgede rafine petrol satılan ender ülkedir. 2002 yılında 47,7 milyon dolar düzeyinde rafine petrol satılmıştır. Türkiye'nin imalat sanayi ihracatı ise 74,2 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. İmalat sanayi ürünlerinde demir çelik, ara mamuller ve makine teçhizat ana kalemleri oluşturmaktadır. Özellikle makine ve teçhizat ihracında Türkiye Lübnan

⁸³ GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz, a.g.e. s. 47.

pazarında 15 milyon dolar ile yok denecek kadar bir ihracat gerçekleştirmiştir. Bu alandaki gelişim toplam ticaret hacmini oldukça yukarılara çekecektir.

Tablo 38. Lübnan'a Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

Lübnan'a İhracatımızın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	65,4	92,5	55,6
Gıda Maddeleri	65,0	92,1	55,0
Madencilik	8,3	15,8	52,3
Petrol ve Petrol Ürünleri	0,4	8,1	47,7
İmalat Sanayi	55,2	73,7	74,2
Toplam	129,2	183,8	183,4

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Lübnan'dan yapılan ithalatı incelediğimizde, 2002 yılı için, 11,5 milyon dolarlık canlı hayvan ve ham deri ithalatı, 16,8 milyon dolar seviyesindeki ham petrol ve mineral döküntüleri ithali ve 12,5 milyon düzeyindeki çeşitli kimyasal ürünlerinin ana ithalat kalemleri olduğunu görürüz. 2002 yılı için toplam ithalat 41,9 milyon dolar düzeyinde kalmıştır.

Tablo 39. Lübnan'dan Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı

Lübnan'dan yapılan ithalatın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	5,2	5,1	11,5
Madencilik	8,5	5,4	16,8
Maden, Cevher ve Döküntüler	8,5	4,4	10,4
İmalat Sanayi	8,4	15,3	12,5
Toplam	22,1	26,0	41,9

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

6.4. Birleşik Arap Emirlikleri

BAE tarımsal ürünler bakımından dışa bağımlı bir ülke durumundadır. Bu durum Türkiye ile dış ticaretine de yansımıştır. 2002 yılında Türkiye 74 milyon dolarlık tarımsal ürünü BAE'ne ihraç etmiştir. Bunun yanı sıra BAE inşaat sektöründe büyük yatırımlar yapmaktadır. Önümüzdeki beş yıl içerisinde BAE'nin inşaat sektörü için harcadığı para 5 milyar dolar seviyesinden 10 milyar dolayına çıkması beklenmektedir.⁸⁴ Bu durumun da Türkiye ile dış ticaretine yansımalarını görmektedir. 2002 yılında 174,9 milyon dolar tutarında demir çelik ürünü Türkiye'den ithal edilmiştir. Türkiye bunun yanı sıra 35,4 milyon dolarlık makine araç-gereç ve 20 milyon dolar düzeyinde tekstil ürünü ihraç etmiştir.⁸⁵

Tablo 40. BAE'ne Yapılan İhracatın Sektörel Dağılımı

BAE'ine İhracatımızın Sektörel Dağılımı (milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	75,1	73,5	74,7
Gıda Maddeleri	73,9	72,7	74,1
Madencilik	2,9	3,4	2,6
İmalat Sanayi	206,8	280,7	353,4
Toplam	315,9	380,1	440,2

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

BAE'inden yapmış olduğumuz ithalat 2002 yılında 98 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye- BAE arasındaki toplam dış ticaret hacmi 538 milyon dolar düzeyinde gerçekleşirken, dış ticaretiniz 342 milyon dolar fazla vermiştir.

⁸⁴ A.g.e. s. 24-32.

⁸⁵ A.g.e., <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>

Tablo 41. BAE'den Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı

BAE'den Yapılan İthalatın Sektörel Dağılımı(milyon \$)			
	2000	2001	2002
Tarım Ürünleri	7,4	9,3	7,1
Madencilik	14,3	29,0	20,8
Maden Cevher ve Döküntüler	14,1	13,1	15,0
İmalat Sanayi	17,8	13,7	27,1
Diğer Ürünler	.	12,9	42,8
Toplam	39,7	65,1	98,0

Kaynak: DTM, 'Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri'
<http://www.dtm.gov.tr/eat/ticaret/ticaret.htm>

SONUÇ

Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren batı ülkeleri normlarında bir sanayi ülkesi olma yolunda stratejiler belirlemiş, kalkınma planlarını bu doğrultuda yapmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin sermaye birikimi bakımından yetersiz, uzun süren savaş dönemi nedeniyle yetişmiş iş gücü bakımından önemli eksikleri olan bir ülke görünümünde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, ülke bir taraftan süratle kalifiyeli iş gücü yetiştirme çabasına girerken, diğer taraftan tarım sektöründe elde ettiği artı değerler ile de sanayisini güçlendirme yolları aramıştır. Fakat 1929 ekonomik buhranı ve ardından çıkan II. Dünya Savaşı'ndan dolayı ekonomi ve sanayideki gelişmelerin oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte dünyada gerek siyasi gerekse iktisadi bağlamda farklı bir dönemin başladığı söylenebilir. Devletlerarası siyasi ve iktisadi ilişkilerin bir düzen ve disiplin içerisinde süregelmesi için uluslararası siyasi ve iktisadi organizasyonlar kurulmaya başlanmıştır. Bu süreç ile birlikte dünyadaki mal, hizmet ve bilgi dolaşımı daha serbest, daha güvenli ve daha hızlı olagelmeye başladığı görülmektedir.

Türkiye II. Dünya Savaşı ile şekillenmeye başlayan dünya yapısı içerisinde ilk yıllardan itibaren ilgili anlaşmalara taraf olmuş ve gelişmeleri yakından takip etmiştir. Kendisine Avrupa Birliği'ni hedef olarak belirlemiş, iktisadi ve siyasi yatırımlarını bu doğrultuda planlamıştır.

Bu süreç içerisinde Türkiye içsel ve dışsal bir takım sorunlar yaşadıysa da çizgisinden taviz vermeyerek, batı orijinli bir sanayi ülkesi olma yolunda yatırımlarını sürdürmüştür. 1980'li yılların başına kadar daha katı bir iktisadi ve ticari anlayış ülke yönetiminde etkili olduğu görülmektedir. İthal ikameye dayalı bir büyüme modelinin uygulandığı dönemde Türkiye ekonomisi çeşitli sıkıntılar yaşamış ve çok fazla yol alamamıştır. Bu dönemde yatırımlar çoğunlukla kamu yatırımları şeklinde olmuştur. Bu yatırımlarda verimliliğin düşük, kaynak israfının yüksek olması

ülkenin yerinde saymasının başlıca nedenlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin dış ticaretine de yansımıştır. Tarım ürünlerinin ağırlıkla ihraç edildiği, ekonomi için önem arz eden mal ve hizmetlerin ithal edildiği, kaynakların yetersizliğinden dolayı yeteri kadar yatırımın yapılamadığı ve bütün bunların sonucu olarak dış ticaret hacminin oldukça dar olduğu bir ekonomik yapının bulunduğu söylenebilir.

1980'li yılların başından itibaren Türkiye ekonomisi ve dış ticaret yapısında önemli değişikliklerin başladığı görülmektedir. Ekonomi yönetiminin bakış açısı tamamıyla değiştiği söylenebilir. İhracata dayalı bir büyüme modeli benimsenerek, kambiyo rejimi serbest bırakılmış ve ithalatın önündeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Kamu yatırımları devam ederken özel sektörün önündeki engeller aşamalı olarak kaldırılmış ve ekonomide bir liberalleşme süreci başlamıştır. Bu süreç ile birlikte Türkiye ekonomisinde ve sanayisinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

2000'li yıllar geldiği zaman, Gümrük Birliği Anlaşması'nın da etkisiyle, Türkiye toplam dış ticaretinin %50'sine yakını Avrupa ülkeleri ile yapan bir ülke konumuna gelmiştir. 2003 yılı rakamlarına göre ihracatın %64,4'ü, ithalatın %63,3'ü OECD ülkeleri ile yapılmıştır. Aynı yıl Ortadoğu ülkelerinin toplam ihracat içindeki payı %10,6, toplam ithalat içindeki payı %5,9 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye uzun yıllardır süre gelen batı orijinli siyasi ve iktisadi yapıya sahip bir ülke olma hedefinden dolayı Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticarete yeteri kadar önem vermemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren laik cumhuriyet yapısını koruyan Türkiye siyasi rejimi koruyabilmek ve laiklik karşıtı gurupların güçlenmesini engellemek için, Ortadoğu ülkeleri ile çok fazla siyasi ve sosyal ilişki içerisine girmekten kaçınmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yaptığı ticari ilişkilere de yansımıştır. Türkiye bölge ülkelerin ithal ettiği tarımsal ürünleri üretebilmekte, sanayi ürünlerini ise büyük oranda karşılayabilecek kapasiteye ulaşmasına rağmen bölgenin toplam ithalatı içerisindeki payı oldukça yetersiz kalmıştır. Türkiye'nin bölgeden yaptığı ithalat ise petrol ve petrol ürünleri ile sınırlı kalmıştır.

Türkiye siyasi yapısı ve demokrasisi oturmuş, toplumun her kesimince Avrupa Birliği üyeliği hedef olarak belirlenmiş, ekonomisi belirli bir istikrar ve üretim zeminine ulaşmış bir ülkedir. Önceleri tehdit olarak görülen siyasi, iktisadi ve sosyal yaklaşımlar Türkiye'yi sürdürmekte olan çizgisinden saptırabilecek bir görüntüde değildir.

Türkiye'nin dış ticaretinde bölgesel anlamda dış ticaret fazlasının verildiği bölge Ortadoğu bölgesidir. Enerji talebinin büyük bir kısmının da bu bölgeden karşılandığını düşünülürse; tarım sektöründe ve özellikle imalat sanayinde Türkiye'nin ne denli bir mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ortadadır. 2004 yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi 160 milyar dolar dolayında gerçekleşmiştir. Bu dış ticaret yapısı içerisinde Türkiye 34,4 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. Ekonomisinde dış ticaret açığının yarattığı kırılganlık zaman zaman bir ekonomik kriz yaratma boyutuna gelmektedir. Son 20 yıl içerisinde çıkan ekonomik krizlerin hepsi dış ticaret açığından kaynaklı olmuştur. Bu nedenle Türkiye için dış ticaret açığını kapatmak, bu rakamı daha da aşağılara çekmek büyük önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Türkiye mevcut olan batı orijinli yapısını koruyarak, dış ticaretinde Ortadoğu ülkeleri ile yapılan ticaret hacmini artırma çabası içerisine girmelidir. Bölgede yaratılacak dış ticaret fazlası, Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltıcı bir etki yaratacaktır. Ortadoğu ülkelerinde yapılan toplam ithalat ve ekonomik yapı incelendiği zaman hiçbir şekilde Avrupa Birliği pazarına alternatif bir pazar olma özelliği göstermemektedir. Bu nedenle dış ticarete mevcut çizgi korunarak, bölge ülkeleri ile serbest Ticaret Anlaşmaları imzalanma yolu ile dış ticaret hacmini artırma gayretlerine girilmelidir. Bu bağlamda inşaat, gıda, makine ve teçhizat üretimi ve turizm sektörleri bölge ile yapılan ticaret hacmini Türkiye lehine yukarılara çekebilecek sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- **ATILLA, Ali**, ‘Serbest Dış Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi’, Ankara 2002.
- **Bağımsız Düşünce Grubu Dış İlişkiler Konseyi**, Irak Raporu, Rice Üniversitesi, ABD, 2004
- **CARBAUGH, Richard**, İnternational Economics, 5th Edition, New York,1995
- **ÇAMLIBEL, Nurdan**, ‘Türkiye-İsrail Ekonomik ilişkileri’, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2001
- **DİE**, Dış Ticaret Verileri ve İndeksleri 2003, Ankara, 2005
- **DİE**,1950–1960 Gerçekleşen Dış Ticaret Verileri
- **DTM**, ‘Komşu Ülkeler Stratejisi’, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret.htm>
- **GÜLEÇ Mustafa, GENÇAY Oğuz**, ‘Irak Savaşı gölgesinde Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret ilişkileri’ <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm>, DTM, Ankara
- **KILIÇBAY, Ahmet**, “Türkiye’nin Ekonomi Politikaları 1930–1996 ve sonrası”,Ankara,1999
- **MARUFOĞLU, Sinan**, ‘Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye İlişkileri’, Marmara Üniversitesi, , İstanbul 1998.

- **MOLLAHİSARLIOĞLU, Yavuz**, ‘İhracat Teşvikleri’, İhracat Genel Müdürlüğü, Ankara
- **TOGAN, Sübidey**; ‘1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu’, Türk Eximbank Araştırma Dizisi
- **TPAO**, Türkiye’de Üretilen Enerji Kaynakları Raporu 2002
- **TÜSİAD**, Dış Ticarete Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayi İçin Eylem Planı, Yay. NO:T/98-233, İstanbul 1998
- **USLU, Kamil**, ‘Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye İlişkileri’, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1998.
- **VAROL, Müge**, ‘1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi’, Ankara 2003.
- **YILDIRIM, Sevil**, ‘Dünyada ve Türkiye’de Petrol’, DTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara 2003.
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/Gorunum/dsticgor.htm> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko10.xls> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko11.xls> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko04.xls> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko05.xls> (Mayıs 2005)
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2003/01/> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/index.htm> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/SB/Atinterb.htm> (Mayıs 2005)

- <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/III-9.htm> (Mayıs 2005)
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ticaret/ticaret.htm> (Mayıs 2005)
- http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=9&ArticleID=348 (Mayıs 2005)
- <http://www.countryreports.org/country.asp?countryid=117&countryname=Iraq> (Mayıs 2005)
- <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/sy.html#Econ> (Mayıs 2005)
- <http://www.countryreports.org/country.asp?countryid=189&countryname=Israel> (Mayıs 2005)